

ABSZTRAKT

A munka-magánélet egyensúly témájában sokat vitatott kérdés, hogy a szülők, különösen az anyák munkavállalása hogyan hat gyermekeik jóllétére. Tanulmányunkban a 2007–2017 között született nemzetközi lektorált szakirodalom szisztematikus áttekintésével képet adunk azokról a kutatásokról, amelyek a szülők munkavállalását és a gyermekek jóllétét (kognitív képességek, egészség, viselkedés) együttesen vizsgálják. Az eredmények azt mutatják, hogy a szülői munkavállalás direkt és indirekt módon, továbbá pozitívan és negatívan is hathat a gyermekek jóllétére. Negatív hatással van a jóllétre, ha a munkavállalás következtében lecsökkenő közös idő strukturálatlan, fókuszálatlan időeltöltést jelent; a kognitív képességek fejlődését ronthatja, ha az anya a gyermek korai éveiben 20 óránál nagyobb óraszámban dolgozik, illetve az, ha a gyermekfelügyeletet nem szakképzett személy látja el. A nem sztenderd munkabeosztás vagy a hosszú munkaórák az anyák esetében közvetett, míg az apák esetében jelentős közvetlen negatív hatást gyakorolnak a gyerekekre. Az apák körében a munkanélküliség, illetve az apák hiánya (elvált apák) többnyire szintén negatívan hat a gyerekek jóllétére. A megfigyelt hatást befolyásolják a szülők szocio-demográfiai változói. A gyerekek jóllétével kapcsolatos elképzelések befolyásolhatják a jó szülőiségről vallott társadalmi nézeteket, így a szülői magatartást is. A munka és magánélet harmonizálásának sikeressége hatással lehet tehát a szülők gyermekeikkel szembeni elvárásaira, az általános otthoni légkörre, és így közvetve és közvetlenül is a családban nevelkedő gyermekek jóllétére.

Kulcsszavak: munka–magánélet egyensúly, szülői munkavállalás, jóllét, gyerekek, mentális egészség, kognitív képességek

1 Szczuka Borbála szociológia mesterszakos hallgató, Budapesti Corvinus Egyetem. Nagy Beáta közgazdász-szociológus, professzor, Budapesti Corvinus Egyetem. Tóbiás Ilona szociológia alapszakos hallgató, Budapesti Corvinus Egyetem. Gulya Fruzzsina PhD-hallgató, Budapesti Corvinus Egyetem.

2 A tanulmány a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal által támogatott, a *Versenyfutás az idővel* című kutatáshoz (NKFIH K120086) kapcsolódóan készült. Kutatásvezető: Dr. Nagy Beáta.

THE EFFECTS OF PARENTAL EMPLOYMENT ON CHILDREN'S WELLBEING

ABSTRACT

The effects of parental, especially maternal employment on children's wellbeing is a controversial issue in the field of work-life balance. In our study we systematically review the international peer-reviewed literature from 2007–2017 that simultaneously examines parental employment and child wellbeing (cognitive skills, health, behaviour). Results show that parental employment may have either direct or indirect, positive or negative effects on children's wellbeing. Unstructured, unfocused use of shared time which is reduced due to work may have a negative effect on wellbeing, as well as maternal work over 20 hours weekly in children's early years, or if child care is provided by an unqualified person. Nonstandard work schedules or long work hours impact children indirectly in the case of mothers, and directly negatively in the case of fathers. Unemployment of fathers or their absence (when divorced) also has mostly negative effects on children's wellbeing. The observed effects are mediated by socio-demographic characteristics of parents. Stereotypes regarding child wellbeing may influence social opinion on good parenting, thus parental behaviour. A successful work-life balance may have an impact on parents' expectations of their children and the general home atmosphere, thus directly and indirectly on children's wellbeing.

Keywords: work-life balance, parental employment, wellbeing, children, mental health, cognitive skills

A SZÜLŐK MUNKAVÁLLALÁSÁNAK HATÁSA GYERMEKEIK JÓLLÉTÉRE

BEVEZETÉS

Ahogy a gyerekek jóllétével és a gyermekneveléssel kapcsolatos elvárások folyamatosan változnak, úgy a szülői munkavállalással kapcsolatos nézetek és kívánalmak is lényegesen átalakulnak. Az alábbi tanulmányban arra teszünk kísérletet, hogy összekapcsoljuk ezt a két témát, és az elmúlt tíz év nemzetközi szakirodalmának szisztematikus áttekintésével képet adjunk azokról a kutatásokról, amelyek a szülők munkavállalását és a gyerekek jóllétét együttesen vizsgálják.

A téma társadalmi jelentőségét alátámasztja az is, hogy a jelenlegi (kisgyerekes) szülők egyik legnyomasztóbb kérdését is érinti: mennyi időt és hogyan töltsenek gyerekeikkel, hogy azok a legegészségesebben fejlődjenek. Milyen módon vonhatnak be másokat a szülői feladatok ellátásába – akár a munkavállalással összefüggő feladatok elvégzésének idejére –, és ez hogyan érintheti gyermekük jóllétét. Ezekben a kutatásokban korábban viszonylag ritka és ellentmondásos volt ezeknek a kérdéseknek az összekapcsolása.

A gyerekek jóllétével kapcsolatos elképzelések különösen fontosak, mivel befolyásolhatják nemcsak a jó szülőségről vallott társadalmi nézeteket, de ezen túlmenően meghatározhatják a valós szülői magatartást is, különös tekintettel a szülői (elsősorban anyai) munkavállalás „helyénvalóságáról”. A munka és magánélet harmonizálásának sikeressége hatással lehet tehát a szülők gyerekeikkel szembeni elvárásaira, az általános otthoni légkörre, és így közvetve és közvetlenül is a családban nevelkedő gyermekek jóllétére.

A szülői munkavállalás és a gyermekek jóllétének együttes vizsgálata ugyanakkor azért is releváns, mivel akár közpolitikai, szervezeti és intézményi fejlesztések kijelölését is megalapozhatja. Időszerű annak kutatása, hogyan lehet támogatni a családokat – akár különböző intézmények létrehozásával vagy megerősítésével – a minél jobb minőségű közös időtöltés megvalósításában. Ennek folyamatában megkerülhetetlen szempont annak megértése, hogy például a gyerekek jólléte perspektívájából mi a fontosabb: az együtt töltött idő mennyisége vagy minősége.

A gyerekek jóllétére vonatkozó kutatás óriási és szerteágazó. Éppen emiatt jellemző a területre a kutatási megközelítések és definíciók sokfélesége és dinamikus változása (Pollard–Lee 2003). A kutatások hosszú ideig elsősorban a jóllét objektív tényezőire fókuszáltak (pl. anyagi tényezők, egészségi helyzet, lakhatás), és figyelmen kívül hagyták annak szubjektív elemeit (élettel való elégedettség, családi kapcsolatok, oktatásra vagy egészségre vonatkozó szubjektív vélekedés, utóbbi a mentális egészség mérőszámának is tekintik) (Bradshaw et al. 2013). Ugyanakkor a gyerekek percepciója és az objektív körülmények eltérhetnek egymástól, ez pedig felerősíti a téma kutatásának fontosságát. Amint azt Amerijckx és Humble (2014) is megfogalmazták, nem lehet a gyerekek jóllétét egyetlen tengely mentén vizsgálni (mint a jelzett objektív vs. szubjektív), hanem még

figyelembe kell venni a pozitív vs. negatív, az állapot vs. folyamat, spirituális vs. anyagi és az egyéni vs. közösségi tengelyeket is.

Az anyai munkavállalás gyakoribbá válása miatt gyarapodtak a szülői aggodalmak a gyerekekkel töltött időre vonatkozóan. Bár a mai szülők több időt töltenek a gyerekekkel az előző szülői generációkhoz képest, a szülőkre vonatkozó társadalmi elvárások változása miatt nemcsak a gyerekekkel együtt töltött idő mennyisége vált fontossá, hanem a minősége is. Az idő tehát társadalmi konstrukcióként jelenik meg, aminek hatékony felhasználására mindenkor vonatkoznak értékek és normák. Ugyanakkor az is nyilvánvaló, hogy nem önmagában a szülőkkel (anyával) töltött idő a meghatározó a gyermek fejlődése szempontjából, hanem a család társadalmi-gazdasági erőforrásokhoz való hozzáférése (Milkie–Nomaguchi–Denny 2015).

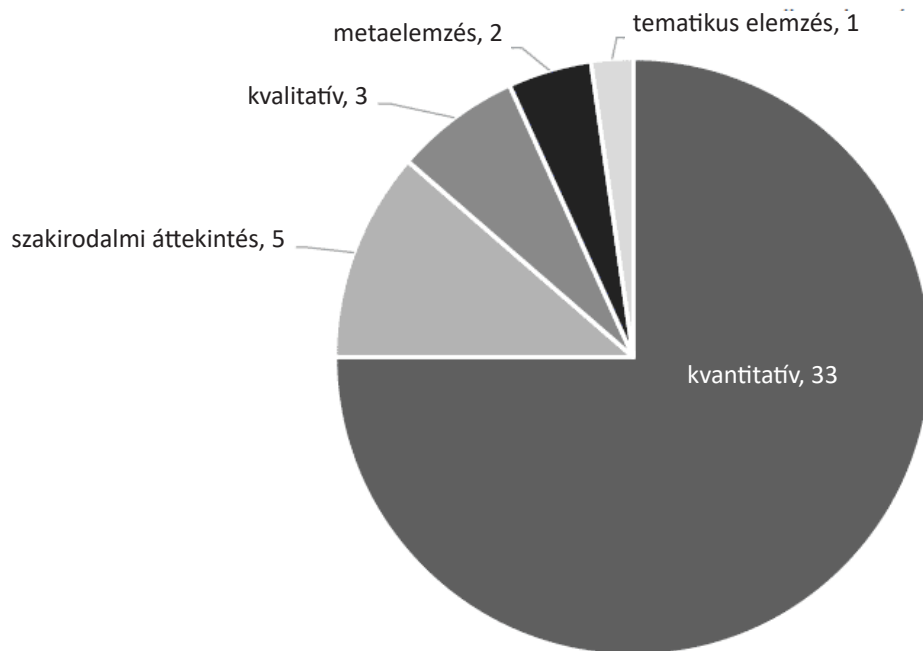
A tanulmányok bemutatásakor a munka-magánélet egyensúly kérdésére fókuszáltunk, hogy minél pontosabban előkészíthessük a magyar vizsgálatok értelmezési kereteit. Bár kutatási érdeklődésünk szociológiai, a nemzetközi vizsgálatokban nagyon markáns a pszichológiai cikkek túlsúlya.

AZ IRODALOMGYŰJTÉS MÓDSZERTANA

Munkánkban a szisztematikus irodalomfeldolgozás és -összefoglalás módszertanát használtuk a témánkhöz kapcsolódó cikkek, tanulmányok gyűjtése és feldolgozása során. A módszer használata mellett több érv szól: a munka és magánélet egyensúlyának kérdése egy sokat kutatott és elemzett terület, melyhez könyvtárnyi szakirodalom tartozik. A kérdéskör egyik fontos altémája a szülők, és legfőképpen az anya munkavállalásának hatása gyermekeik életére, jóllétére, mely szintén gyakran előforduló kutatási téma, azonban szakirodalma szerteágazó. Ezeknek az írásoknak a szisztematikus, rendszerezett összegyűjtése és megismerése teljesebb képet adhat a témában felmerülő fő kérdésekről, és ezáltal kirajzolódhatnak azok a tematikus sűrűsödések, amelyek mentén érdemes a témát megközelíteni.

Összefoglalónk az EBSCO adatbázisban végzett szisztematikus keresés során gyűjtött cikkeken alapul. Az adatbázisban előre meghatározott kulcsszavak alapján kerestünk tíz éves intervallumban, 2007 novemberre és 2017 novemberre között megjelent, szakmailag lektorált, angol nyelvű tudományos cikkeket. Földrajzi területet nem határoltunk le. Keresőszavainkat a témában korábban olvasott tanulmányok kulcsszavai alapján határoztuk meg két csoportra osztva. A szülők munkavállalásához kapcsolódóan öt keresőszavunk volt: „*mother’s employment*”, „*father’s employment*”, „*work-life balance*”, „*mommy wars*”, „*stay-at-home mothers*”. A gyermekek jólléte témájához négy keresőszóval kerestünk: „*children well-being*”, „*adolescent’s well-being*”, „*child outcomes*”, „*parent-child relations*”. A keresőszavakhoz „OR” operátorral hozzákapcsoltuk a különböző írásokban való lehetséges másképp írt előfordulásait, például a „*well-being*” keresőszóhoz a „*wellbeing*” és a „*well being*” kifejezések is kapcsolódtak. A két témából egy-egy keresőszót „AND” operátorral kapcsoltunk össze, és „NOT” operátorral hozzátettük a „*mother’s well-being*” vagy „*father’s well-being*” kifejezéseket, mivel olyan cikkeket kerestünk, ahol nem a szülők, hanem a gyermekek jólléte kerül előtérbe. A keresőszavakat első körben a cikkek absztraktjaiban kerestük, azonban amelyik párosításnál ez nem eredményezett találatot, ott a teljes szövegben folytattuk a keresést. A párosításokkal összesen 243 találatot gyűjtöttünk össze, melyek közül azonban néhány cikk egynél többször került elő. A találatokat egy táblázatban összesítettük, és az alapján vá-

1. ábra. A cikkek megoszlása módszertan szerint. Forrás: saját szerkesztés az adatbázis alapján

logattuk ki közülük a releváns cikkeket, hogy valóban a szülői munkavállalás és a gyermekek jólléte valamilyen kapcsolódását tárgyalják-e, így kaptuk meg összefoglalónk végső adatbázisát 44 releváns találattal (azok a cikkek tehát nem kerültek be a válogatásba, melyek csak az összefüggés egyik oldalát tárgyalták).

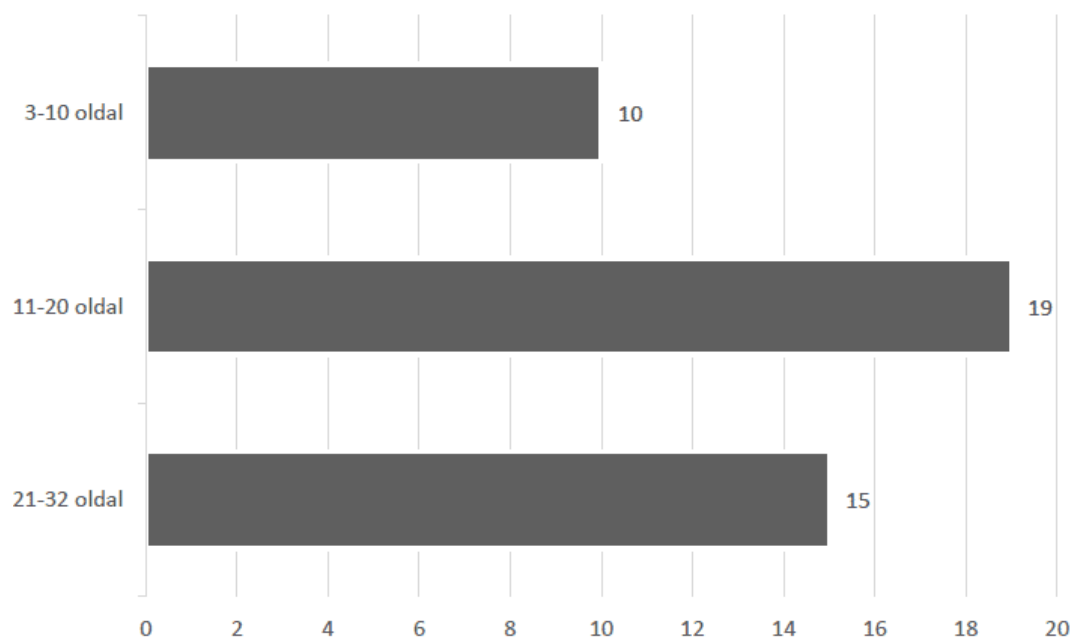
AZ IRODALMI ADATBÁZIS PARAMÉTEREI

Az EBSCO adatbázisban történt keresés eredményeképpen tehát az elmúlt tíz évből (2007 november – 2017 november) 44 releváns szakirodalmat dolgoztunk fel a szülői munkavállalásnak a gyermekek jóllétére gyakorolt hatása témájában. A feldolgozott cikkek túlnyomó többsége kvantitatív módszerek használatával íródott, ezek között szerepeltek elsődleges adatgyűjtésen alapuló kutatások, illetve másodelemzések is. Kvalitatív módszereket három cikkben használtak, további öt írás szakirodalmi áttekintő jellegű. Feldolgoztunk még két metaelemzésen és egy cikkek tematikus elemzésén alapuló tanulmányt.

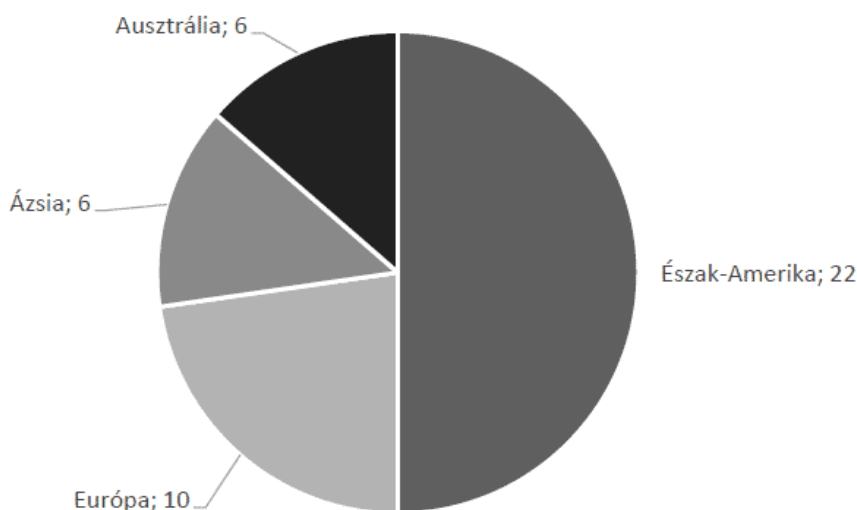
A 44 cikk összesen 709 oldal együttes terjedelmű. A cikkek között 3–32 oldalas írások szerepeltek, átlagosan 16 oldalas cikkekkkel. A tanulmányok oldalszámának módusza 8. A cikkek 43%-a az átlagos, 11–20 oldal közötti hossztartományba esett, 34%-uk 20 oldal feletti (ezek közül mindössze 1 tanulmány volt 30 oldal feletti hosszúságú), 23% pedig maximum 10 oldalas.

A földrajzi megoszlás szerinti besoroláshoz az első szerző intézményi hovatartozását vettük figyelembe, mely a legtöbb esetben egybeesett magának a kutatásnak, vagy az adatok forrásának földrajzi helyével. Néhány esetben pedig – ahol a kutatás és a szerzők többsége azonos, de az első szerzőtől különböző helyre sorolható be – eltértünk ettől, és a kutatás helyszíne szerint határoztuk meg a földrajzi hovatartozást. A cikkek fele Észak-Amerikában, ezen belül 17 cikk az Egyesült Államokban, míg 5 cikk Kanadában született. Európában 10 cikket publikáltak: négyet Nagy-Britanniában, kettőt Szlovákiában, és egyet-egyet Hollandiában, Norvégiában, Portugáliában és Törökországban. Az ázsiai országokban összesen 6 cikk íródott: 3 Indiában, 2 Hong Kongban és 1 Dél-Koreában. Ausztráliából is 6 cikk került feldolgozásra.

2. ábra. A cikkek megoszlása oldalszám szerint. Forrás: saját szerkesztés az adatbázis alapján

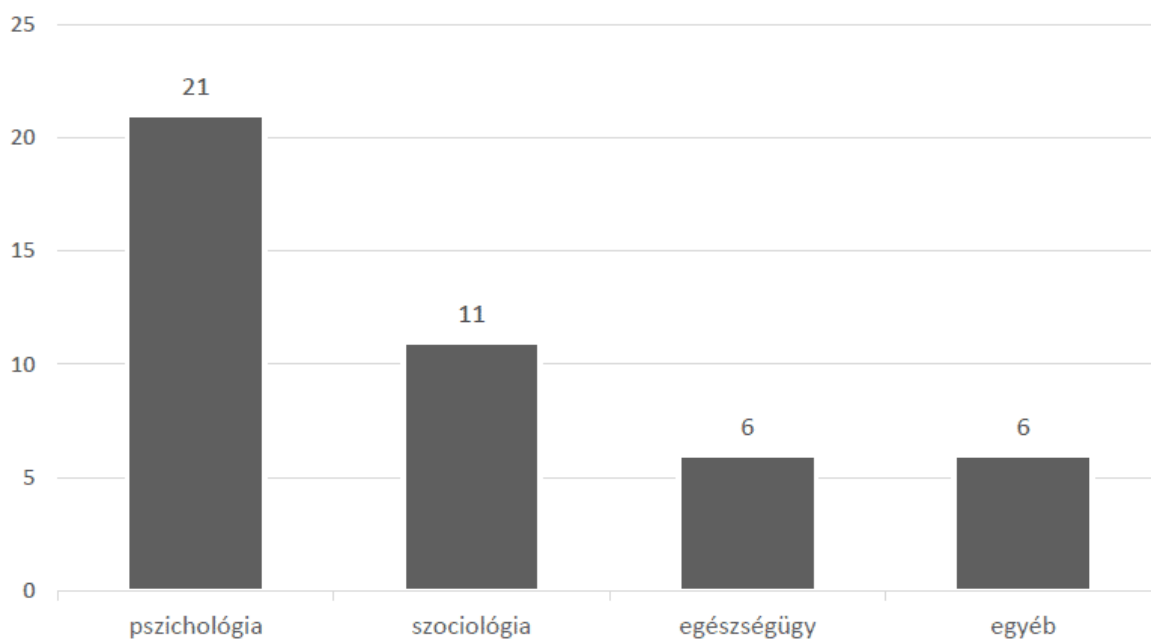
3. ábra. A cikkek földrajzi megoszlás szerint. Forrás: saját szerkesztés az adatbázis alapján

A tanulmányok tudományterületi megoszlásában a pszichológia és a szociológia területén született írások domináltak. A pszichológiai tudományterülethez 21 cikk, míg a szociológiához 11 cikk tartozik. A téma jellegéből adódóan az egészségügy területéről származó írások is feldolgozásra kerültek, ugyanis a mentális egészség, fizikai egészség és elhízás kérdésköre is szerepel altémaként összefoglalónkban. Erről a területről 6 cikk származik. A további 6 tanulmány a neveléstudomány, családtudomány, gazdaság és oktatás területén íródott. A pszichológiai cikkek túlsúlya a témából fakad: a jóllét mind a gyermekek, mind a szülők esetében a pszichológia oldaláról jól megközelíthető fogalom.

Az alábbiakban először a szülői munkavállalást (a munkavállalás, az együtt töltött idő és a nem szülői gyermekfelügyelet hatását) körbejáró kutatások megállapításait összegezzük, majd áttérünk a gyerekek (kognitív, mentális és fizikai) jóllétét taglaló kutatási eredmények bemutatására.

4. ábra. A cikkek tudományterületi megoszlás szerint. Forrás: saját szerkesztés az adatbázis alapján

A SZÜLŐI MUNKAVÁLLALÁS HATÁSA A GYERMEKEK JÓLLÉTÉRE

Többféle mechanizmuson keresztül hat a szülői munkavállalás a gyermekek jóllétére, de mindezek között kiemelkedő szerepet játszik az anyai munkavállalás és a jó anyai gondozás kérdése.

A női (és ezzel az anyai) munkavállalás elterjedtsége az egész világon növekedett az elmúlt évtizedekben, és ezért kiemelt kérdéssé vált az is, hogy milyen hatással van a gyermekekre az anya távolléte az otthontól. Természetesen a munkavállalás hatással van magának a dolgozó anyának, és ezáltal a gyermeknek a jóllétére is, azonban ez a téma kívül esik a jelen tanulmány keretein. Annyit azonban fontosnak tartunk már itt megjegyezni, hogy figyelembe kell venni, hogy hány éves gyerekek szüleiéről van szó, hiszen ez például a gyermekfelügyelet kérdésének relevanciáját is nagyban befolyásolja. Ausztrál kutatások ugyanakkor azt mutatták, hogy alig van különbség a 6–10 és a 11–14 éves gyermekek szülei között a munka-magánélet egyensúlyllyal való elégedettségben (Craig–Sawrikar 2008).

A dolgozó anyák témája olyan mértékű figyelmet és vitát váltott ki nemzetközileg, hogy számos publicisztikai és tudományos írás született a témában (rövid áttekintést ad: Green 2015, Lightbody–Williamson 2017). Olyannyira különböznek a kérdéssel kapcsolatos érvek, vélemények és állásfoglalások, hogy az anyasággal kapcsolatos ellentétes nézetek az „anyák háborújában” (*mommy wars*) csapnak össze egymással. Emögött az a folyamat húzódik meg, hogy az utóbbi két évtizedben egyre intenzívebbé váltak az anyákkal szembeni gyerekközpontú elvárások, a nők pedig internalizálják a túlzott elvárásokat. Az áttekintések szerint a pszichológusok fenntartják az anyák büntudatát azzal, hogy a gyerekek kötődési problémáit és viselkedési zavarait jósolják, ha nem elég intenzív az odafigyelés, továbbá azzal, hogy a női természet esszenciális részének tüntetik fel az anyai identitást (Green 2015, Lightbody–Williamson 2017).

A vitában ugyanakkor ritkán hangzik el az a szempont, hogy a mai dolgozó anyák a nyugati társadalmakban több időt töltenek a gyerekeikkel, mint korábban a háztartásbeli anyák tették azt (Wall 2013, Craig–Powell–

Smyth 2014). Ez az anyakép a nők feletti társadalmi kontroll egyik legbefolyásosabb formája, miközben egyre több kutatás mutat rá, hogy nem a gyerekkel töltött idő mennyisége, hanem a minősége számít.

Az intenzív anyasággal kapcsolatos vitában felmerülő másik fogalom, az „elég jó anya” koncepciója nem várja el, hogy az anya teljesen a gyermekének vagy a szülői szerepnek áldozza magát. A vitában megjelenő harmadik fogalom, a „kollektív szülőség” pedig azt feszegeti, hogy ne kizárólag az anya legyen gondozó, és a gyerekek is legyen joga más gondozóhoz (legyen az a másik szülő vagy más megoldás) (Green 2015). Egyre markánsabb tudatosság jellemzi az apák szülői szerepvállalását, ami nemcsak a nemek egyenlősége, de a gyerekekkel való jobb kapcsolat érdekében is fontos. Ahogy Green (2015) mondja, a feminista mozgalom családpárti, és hangsúlyozza, hogy javítani kell a gyermekintézmények, a munkaerőpiaci lehetőségek és a gyermeknevelési szabadság rendszerét.

A különböző kutatási eredmények egymásnak ellentmondó eredményeket hoztak, ezért a 2000-es években elterjedtté vált a korábbi kutatások áttekintése (Lam 2015, Flaskerud 2012). Ezek jellemzően a gyerekek iskolai teljesítményére és kognitív képességeire, motorikus tulajdonságaira, a testi és lelki egészségére, a deviáns magatartás előfordulására fókuszáltak, másrészt az a szempont is előkerült, hogy az anyai munkavállalás jelentősen javítja a család pénzügyi helyzetét, így hat a gyermek jóllétére is. Ezen túlmenően lényeges szempont a kérdés elemzése során, hogy találnak-e a szülők megfizethető és jó minőségű gyermekfelügyeleti megoldásokat (Lightbody–Williamson 2012).

AZ ANYAI FOGLALKOZTATOTTSÁG HATÁSA

A női munkavállalás különböző hatásait összegző áttekintésben Flaskerud (2012) arra mutatott rá az észak-amerikai kontextusban, hogy nem teljesítenek rosszabbul és nem buknak meg többször az iskolában azok a gyermekek, akiknek az anyja a gyermek három éves kora előtt visszament dolgozni, mint a főállású anyák gyermekei. (Ugyanakkor egy egyetemista anyák mintája esetében megjegyzik, hogy ott több volt a munkavállalás kára, mint haszna.) A gyermekek egészségére és jóllétére gyakorolt hatásáról szóló metaelemzés (Lucas-Thompson et al. 2010) szintén nem talált szignifikáns összefüggést az anya korai, a gyermek hároméves kora előtti munkavállalása és a későbbi iskolai eredmények és viselkedési problémák között.

Ugyanakkor az elemzések rendre rámutatnak a további háttérváltozók bevonásának fontosságára: az egyszülős háztartások és az alacsony jövedelmű családok gyermekei akkor teljesítettek jobban, és akkor volt kevesebb viselkedési problémájuk, ha az anya dolgozott. A közép- és felsőosztályi családokban a kétszülős háztartások gyermekeinél negatív hatása volt az anya munkavállalásának az egyszülős családokhoz képest. Egy amerikai kutatásban a képzettséget, etnikai hovatartozást és a gyermekek számát is vizsgálták: a magasabb végzettségű nők gyermekei szignifikánsan jobb eredményt értek el az iskolában, a fekete és spanyol ajkú gyerekek eredményei átlagosabban rosszabbak voltak, mint a fehér gyerekéké, valamint a testvérek száma is negatív hatással volt az eredményekre (Chyi–Ozturk 2013). Egy, az Egyesült Királyságban készült vizsgálatban a gyermek neme és a háztartás összetétele szerint is különbséget tettek az anyai munkavállalás és a 4–5 évesek szocioemocionális magatartása közötti összefüggésben. A kétszülős háztartásokban nem találtak negatív kapcsolatot, sőt a kapcsolat kifejezetten pozitív volt a lányok esetében. Ugyanakkor a női családfővel rendelkező, egyszülős

háztartásokban a fiúknak sokkal több magatartásproblémájuk volt öt éves korukban, mint a kétszülős háztartásban élő társaiknak, a lányok körében pedig több magatartásprobléma jelentkezett a hagyományos férfikeresős háztartásokban, mint a kétkeresős családoknál (McMunn et al. 2012).

Bár a korábbi kutatások gyakran igyekeztek közvetlen kapcsolatokat feltárni az anyai munkavállalás és a gyermekek jólléte között, a kutatások gyarapodásával világossá vált, hogy a két változó mögött meghúzódó összefüggések bonyolultabbak, és nem csak az anya munkavállalásától függenek. Egy korábbi kutatásokat összegző szerző kettős megközelítést talált célravezetőnek. Egyrészt azt találta, hogy az apa részvétele a gyereknevelésben közvetlen hatással van a gyerek szociális és emocionális állapotára. Másrészt létezik egy indirekt hatás is: a nemek közötti egyenlőség nyilvános szférában való jelenléte vagy a házassági dinamika, amely a partnerek közötti munkamegosztást, és a házassággal, így a szülőséggel való elégedettséget is magában foglalta, hatással van a gyerekek érzelmi és szociális jóllétére (Lam 2015).

A következő nagy kérdés az anyai munkavállalás hatásával összefüggésben az, hogy ha nem az anya, akkor ki más van a gyerekekkel, és milyen minőségű és hatású a gyerekefelügyelet. A szakirodalmak rámutatnak arra, hogy nem az a gond, ha nem az anya (vagy más családtag) vigyáz a gyermekre, hanem az, ha nem szakképzett a gyerekefelügyelő. Lightbody és Williamson (2017) kanadai eredményei azt jelzik, hogy a gyermek első négy életévében dolgozni visszatérő anyák gyermekeinél kissé nagyobb volt a fejlődés a motoros és szociális képességek terén a csoportos gyerekefelügyeleti formának is köszönhetően.

A női munkavállalás hatásaival foglalkozó áttekintő cikkek gyakori témája az anyák munkavállalásával kapcsolatos attitűdök vizsgálata, mégpedig abból a szempontból, hogy a közvélemény szerint annak milyen hatása van a gyerekekre. A nemzetközi összehasonlító kutatásokban bevett kérdés a gyermek életkorának függvényében vizsgálja a női keresőmunka elfogadottságát. Ezekből rendre az a kép bontakozik ki, hogy a kérdezettek többsége szerint a gyermekvállalás előtt a nőknek teljes munkaidőben érdemes dolgozniuk, a kisgyermek mellett teljes munkaidőben való munkavállalást azonban csak kevesen támogatják, majd a teljes munkaidőbe való visszatérést a többség a legfiatalabb gyerek iskolakezdése után fogadná el leginkább (Flaskerud 2012). A szerző rámutat azonban arra is, hogy az anyai munkavállaláshoz kapcsolódó sztereotípiák alakulását jelentősen befolyásolja a munkaerőpiac dinamikus átalakulása. Az Egyesült Államokban 1970-ben a nők munkaerőpiaci aránya még csupán 38% volt, 2008-ban viszont a munkavállalók közel fele nő volt, és a 16 évesnél idősebb nők több mint 60%-a dolgozott.

Indiában folyamatosan növekszik a női munkavállalás aránya, így a vidéki nők munkavállalása is, ennek támogatására született szociálpolitikai intézkedés hatását vizsgálták indiai szerzők 2016-ban. Az intézkedéseknek hatása van a gyermekek beiskolázására és az iskolai előmenetelre is. A női munkavállalás csökkenti a nemek közötti bérkülönbséget, valamint több lehetőséget biztosít az anyáknak a gyermekük támogatására többek közt a tanulmányaik terén. Az eredmények megmutatták a munkavállalás munkaerőpiacon túlnyúló hatását: a munkavállalással az anyák nagyobb súlyt kaptak a családi döntéshozatalban, és többet investálhattak gyermekeikbe, nőtt az iskoláztatásukra való ráfordítás (Afridi–Mukhopadhyay–Sahoo 2016).

A fiatal, még gyermekszülés előtt álló nők már szintén határozott véleménnyel rendelkezhetnek arról, hogyan hat az anyai munkavállalás a gyerekekre. Az Egyesült Államokban felsőfokú tanulmányokat végző nők

rendre sztereotípiákat soroltak a teljes idejű foglalkoztatottságnak a gyerekek IQ-jára, teszteredményeire, jegyeire és viselkedési problémáira gyakorolt hatásáról. A véleményeket az elemzők összevetették azzal, amit a metaelemzések mondanak a gyerekek eredményeiről (Goldberg–Lucas–Thompson 2014). A kérdezett nők általában felülbecsülték a teljes állásban való dolgozás negatív hatásait a gyerekek viselkedési problémáira, bár akinek dolgozott az anyja, az pontosabban és pozitívabban becsült. A hagyományos nemi szerepekkel egyetértők és a munkavállalásban több költséget látók negatívabban és pontatlanabban becsültek.

A munkavállalás tényleges hatását bemutató kutatások mellett tehát az is fontos, hogy a társadalmi környezet és különösen a média milyen üzeneteket küld a jónak tartott szülői gyakorlatokról. Wall (2013) az egyik legolvasottabb kanadai magazin, a *Today's Parent* cikkeinek tematikus és diskurzuselemzése során azt vizsgálta, hogyan jelentek meg és változtak a magazinban az anyaság, az anyák munkavállalása és a gyermekek szükségleteinek témái az 1980-as évekről a 2000-es évekig. Az eredmények azt mutatták, hogy a két időpont között jelentős hangsúlyeltolódás történt. A gyermekek az 1980-as években függetlenebbek, önállóbbak voltak, a kétezres évek végén jobban függték a szülőktől, sebezhetőbbnek mutatták őket, akiknek nagyobb szükségük van az aktív anyákra. A gyermekfelügyelet ábrázolása során hasonló elmozdulást tapasztaltak: az 1980-as években azt sugallták, hogy nincs negatív hatással a gyermekek jóllétére az, ha bölcsődében, óvodában vagy más nevelő felügyelete alatt tölti a napját, és ösztönözték az anyák munkavállalása mellett a gyermekfelügyelet megoldását is. A későbbi évek cikkei kiemelték az aktív anyaság, illetve a sok idő- és figyelem-ráfordítás fontosságát a gyermeknevelésben. Ugyancsak elmozdulás történt a női munkavállalás megítélésében: az 1980-as években a munka-magánélet közti jó egyensúly megtalálásán volt a hangsúly, a 2000-es években pedig a munkavállalás mellett a család elsőbbségén. A két időszakot összehasonlítva tehát az látható, hogy mind a gyermeki szükséglet, mind az anyai felelősség hangsúlyozása nőtt, az anyák mozgástere pedig csökkent azzal kapcsolatban, hogy úgy figyelhessenek a saját igényeikre, hogy közben megfeleljenek a jó anyasággal kapcsolatos társadalmi elvárásoknak is.

A GYERMEKEK EGÉSZSÉGI ÉS FIZIKAI ÁLLAPOTA, ELHÍZÁS

A téma egyik sokat kutatott kérdése a gyermekek elhízása, mely függhet a szülők munkavállalásának direkt vagy indirekt hatásaitól. 2000 és 2010 között Amerikában és Kanadában több longitudinális vizsgálat is azt mutatta, hogy kapcsolat van az anyák foglalkoztatása és a gyermekkori túlsúly kockázata között. Ezek alapján egy friss amerikai kutatás a világ 45 alacsony és közepes bevételű országában vizsgálta, hogy kimutatható-e összefüggés az anya munkaerőpiaci jelenléte és az 1–5 éves korú gyerekek túlsúlya között. (Korábbi kutatásokat is összegzett Oddo et al. 2017.) Korábbi tanulmányok ezt a kapcsolatot azzal magyarázzák például, hogy az anya munkavállalása következtében a háztartások többet fordítanak ételre, így többet esznek a gyerekek (is). A magasabb jövedelem miatt megváltozhat a fogyasztott ételek összetétele, minősége, növekedhetnek az elfogyasztott adagok, és gyakrabban fogyasztanak félkész és konyhakész ételeket. Ha az anya munkavállalása azzal a következménnyel is jár, hogy korábban abbamarad az újszülött gyerek anyatejjel való táplálása, akkor szintén növekedhet a túlsúly kockázata (Oddo et al. 2017). Az amerikai vizsgálatban szereplő anyákat az alábbi három csoportra osztották: formálisan foglalkoztatott, informálisan foglalkoztatott, valamint munkanélküli (nem foglalkoztatott). A kutatók előzetes feltevései ellenére a legtöbb országban sem a formális, sem az informális

foglalkoztatás nem kapcsolódott a gyermekek túlsúlyához. A szerzők szerint ez arra enged következtetni, hogy ezekben az országokban a foglalkoztatás egyelőre jótékonyan hat a gyerekek jóllétére (Oddo et al. 2017).

Egy másik, szintén amerikai reprezentatív, longitudinális kutatásban spanyol ajkú és fehér amerikai fiatalok körében vizsgálták az anyai munkavállalás hatását az óvodástól az 5. osztályos korú gyerekek túlsúlyára. Kitértek arra is, hogy az Egyesült Államokban születtek vagy bevándorolt a családjuk. Baker és társai (2007) a spanyol ajkú gyerekek körében, függetlenül a születés helyétől, magasabb BMI (testtömegindex) értékeket találtak, családjuk pedig alacsonyabb jövedelemmel rendelkeztek. A kutatók szerint a jövedelemtől függ az anyai munkavállalás hatása a BMI-re: azon spanyol ajkú családok gyerekei körében, akik bevándoroltak az USA-ba, az anyák foglalkoztatása „megvédi” a gyerekeket a súlygyarapodástól, és ez az összefüggés különösen igaz a magas jövedelmű családok esetén. Az Egyesült Államokban született spanyol ajkú és fehér amerikai családok esetén ez a hatás ellentétes: az anyák foglalkoztatása növeli a gyermek BMI értékét. Ugyanakkor a jövedelemszint alapján az amerikai gyerekek körében az anya munkavállalása az alacsony jövedelmű családok esetén jobb egészségi állapottal, míg magas jövedelem esetén rosszabb egészségi állapottal jár. A szerzők megerősítik a korábbi kutatások eredményét is: nem találtak szignifikáns összefüggést az anyai foglalkoztatás és a túlsúly között a spanyol ajkú gyermekek esetében (Baker et al. 2007).

A 2000-es évek során több olyan kutatás is készült, amely azt bizonyította, hogy a szülő(k) munkanélkülisége hatással van a gyermek jóllétére: a sok stresszel járó életszakasz csökkenti a gyermek ellenállóképességét, gyengíti immunrendszerét (Bacikova-Sleskova et al. 2015).

AZ APAI MUNKAVÁLLALÁS HATÁSÁNAK MEGÍTÉLÉSE

Míg az anyai munkavállalás témája mindig megjelenik a gyermekek jóllétével kapcsolatban, az apák munkavállalásának és munka-magánélet egyensúlyának hatását viszonylag ritkán, bár növekvő számban elemzik a kutatók, hangsúlyozva, hogy a szerető és védelmező apák fontos pozitív hatással vannak a gyermekek jóllétére (Indiában végzett vizsgálatot Dutta és Das 2010).

Ausztrál kutatók időmérleg-vizsgálatok alapján nézték meg, hogy csak a szülőségről szóló beszédmód, azaz a gyermek prioritásának említése, vagy a tényleges szülői gyakorlat is változik-e (Craig–Powell–Smyth 2014). 1992-es és 2006-os adatok összehasonlításával kimutatták, hogy még ha a keresőmunka irányából érkező elvárások növekedtek is, az apák egyre több és egyre intenzívebb időt töltenek a 0–14 éves gyerekekkel. Az ausztrál gyerekek, főleg a 0–4 évesek, több szülői gondoskodást kapnak ma, mint a múltban, de az apákkal töltött időt a beszélgetés és a rekreáció dominálja.

Az apa-gyermek interakció vizsgálata képezte egy Hong Kongban végzett vizsgálat tárgyát (Lau 2010). Ezen a területen a férfiak esetében jellemző a nagyon hosszú munkahét, amit a családról való pénzügyi gondoskodás elvárása vezérel. A kutatásban 4–9. osztályos gyerekek szüleit kérdezték a munka-magánélet egyensúly és szülő-gyermek interakció témájával kapcsolatban. Az eredmények azt mutatták, hogy az apák munka-család konfliktusa negatívan hatott az apa-gyermek interakciókra, ami aztán ártott a gyerekek önbecsülésének is. A munka-család konfliktuson túl ronthatta az interakciót az apa alacsony jövedelme (de a magas jövedelem nem járt önmagában pozitív hatással), a magas gyerekszám és a kamaszkorú gyermek. Az apa foglalkozásának komp-

lexitása inkább védőtényezőt jelentett ebben a viszonyban, pozitívan befolyásolja a szülő-gyerek interakciót, míg a felsőfokú végzettségnek nem volt pozitív hatása, talán azért, mert körükben nagyon magasak a szülői elvárások, és ez stresszeli a gyereket (Lau 2010).

Bár az apák fiatalabb generációjában valóban jelen van az aktív vagy új apaságra való törekvés, a válások nagy gyakorisága miatt az apák egyre kevésbé élnek együtt gyermekeikkel. Ezért is fontos a gyermekükkel együtt élő és a különélő apák helyzetét összevetni egymással. Egy egyesült államokbeli longitudinális vizsgálatban az 1998–2000 között született gyermekek családját követték nyomon, hogy megvizsgálják az együtt lakó és külön lakó apák időbeli és pénzügyi „befektetéseit” a gyerek születése után 1–9 évvel (Carlson–VanOrman–Turner 2017). Az eredmények azt mutatták, hogy a gyermekükkel együtt élő apákra lényegesen több időbeli és anyagi befektetés jellemző a gyermek életébe, de a kettő jellemzően helyettesíti egymást. A különélő apáknál ezek kiegészítő jellegű befektetések voltak. Fontos megállapításuk, hogy a jövő generációk egyenlőtlenségének növekedése figyelhető meg amiatt, hogy az apáknak mennyire van módjuk investálni a gyermekükbe. Az együtt élő szülők több forrással és nagyobb rugalmassággal bírnak, míg a különélő apáknál, főleg, ha alacsony jövedelműek, nagyobb tranzakciós költség merül fel a kapcsolat megtartása érdekében (Carlson–VanOrman–Turner 2017).

Egy kanadai kutatás eredményei szerint elmondható, hogy az apai munkavállalásnak indirekt hatása van a gyerekek kognitív képességeire, mivel – ahogyan más kutatások eredményeiben is láthattuk – az apai munkavállalás befolyásolja a család jövedelmét, valamint a szülő-gyerek kapcsolatot is, ezek a változók pedig összefüggésben állnak a gyerekek kognitív képességeivel (Tulk et al. 2016).

Szlovák kamaszok vizsgálata esetében az volt a kérdés, hogy a szülői keresőmunka (illetve annak hiánya) függvényében milyen volt a fiatalok egészségügyi állapota, továbbá, hogy milyen volt a két változó közötti összefüggésben a pénzügyi feszültség, a szülő-gyermek viszony és a stressztűrés közvetítő szerepe. Mivel az anyai munkavállalásnak, munkanélküliségnek nem volt lényeges befolyásoló hatása, ezért elsősorban az apa foglalkoztatásának az egészségi állapotra gyakorolt hatását vizsgálták. Az apák munkanélkülisége jellemzően rossz hatással volt a gyerekek egészségi állapotának indikátoraira. Azonban míg a nem dolgozó szülők gyerekei több pénzügyi feszültségről számoltak be, ez a negatív kapcsolat nem volt igaz a szülő-gyermek viszonyra nézve: a munkanélküli szülők gyermekei nem jeleztek kevésbé közeli kapcsolatot vagy kevesebb szülői odafigyelést. A szülőséggel kapcsolatos megítélésben nem volt eltérés, de a munkanélküli szülőkkel kapcsolatban több negatív érzésről számoltak be a kamaszok. Stressztűrésben nem, csak a jövőre vonatkozó bizonytalanságérzetben volt különbség a szülői munkavállalás függvényében (Bacikova-Sleskova et al. 2015).

SZÜLŐKKEL EGYÜTT TÖLTÖTT IDŐ: KÖZÖS TEVÉKENYSÉGEK ÉS A GYERMEKNEVELÉSRE FORDÍTOTT IDŐ

Nem kérdéses, hogy a szülőkkel töltött idő meghatározó egy gyerek életében, ugyanakkor az együtt töltött időnek természetes korlátja a szülők munkavégzése. Az anya munkavállalásának hatása a kisebb gyerekek jóllétére közkeletű kutatási téma, és miként már jeleztük, erősen vitatott, hogy milyen nyomot hagy a szülő-gyermek kapcsolatokon, de az együtt töltött idő jellegének és az együtt végzett tevékenységeknek a hatásáról viszonylag keveset tudunk. Gyakori megállapítás a témában született kutatásokban, hogy ha az anya több időt dolgozik, és nem csökken a gyerekekre fordított idő mennyisége, akkor a magára szánt, személyes időt csök-

kenti (Craig–Powell–Smyth 2014, Tulk et al. 2016). Szintén általános megállapításnak tekinthető, hogy a gyerek korának növekedésével a szülőkkel töltött idő jelentősége és hatása is csökken.

Az anya munkavállalása Dutta és Das (2010) szerint szignifikánsan hat a fiatal felnőttek (19–21 éves korosztály) jóllétére, és ezt a hatást nagy részben az együtt töltött minőségi idő mennyisége határozza meg. Indiában készült kutatásukban azt az eredményt kapták, hogy a nem dolgozó anyák gyermekeinek jóllétét magasnak lehet nevezni: kevésbé neurotikusak, szüleiket inkább védelmezőnek, mint elutasítónak érzékelték a dolgozó anyák gyermekeihez képest. Azt is találták, hogy a dolgozó anyák mellett az apák gyakrabban vesznek fel szerepet, védelmező szerepet, mely hozzájárul a vizsgált fiatal felnőttek jóllétéhez (Dutta–Das 2010).

Ezzel ellentétes eredményt hozott egy másik indiai kutatás, amelyben mentális és kognitív képességeket hasonlítottak össze dolgozó és nem dolgozó anyák 14–16 éves lányai között. Elmondható, hogy a dolgozó anyák lányai több anyai támogatást, dicséretet kaptak, jobban be tudták osztani az idejüket, nagyobb arányban lelték örömeiket a tanulásban, és magasabb önbizalommal rendelkeztek, mint a nem dolgozó anyák lányai (Roy–Banerjee 2016).

Killian Mullan (2009) szerint a korábbi kutatások eredményei nem egységesek azzal kapcsolatban, hogy a női munkavállalás növekedésével kevesebb lenne a közös időtöltés a gyerekekkel, ugyanakkor az apai részvétel sem feltétlenül növekszik attól, hogy az anya dolgozik. Bianchi és Milkie (2010) is azt találták, hogy a férfiak gyereknevelésre fordított ideje az 1980-as évektől kezdve nő, miközben az anyai idő nem csökken. A nők gyereknevelésre fordított ideje lényegesen magasabb maradt, emellett az apák fizetett munkaideje ugyanúgy, így több felelősség és strukturáltabb idő jut az anyákra. Roeters, Van der Lippe és Kluwer (2010) pedig arra hívják fel a figyelmet, hogy nem csak a fizetett munka „veszi el” a szülőt a családtól, hiszen a stressz vagy más tényezők, mint például a munkahely bizonytalansága szintén akadályozza a minőségi időtöltést.

1997-ben Bianchi és Robinson megállapította, hogy azok a 3–11 éves közötti kaliforniai gyerekek, akiknek az anyja részmunkaidőben dolgozott, kevesebb időt töltöttek televízió nézéssel, mint azok, akiknek az anyja nem dolgozott. Ugyanakkor nem találtak szignifikáns kapcsolatot az anyai munkavállalás és a gyerek olvasási szokásai között. Néhány évvel később, 2001-ben Hofferth és Sandberg amerikai fiatalok időtöltési szokásait vizsgálva azt találták, hogy a kétkeresős családban élő 0–12 évesek jellemzően kevesebb időt töltenek játékkal, tévénézéssel vagy olvasással, és több időt töltenek valamilyen gyermekgondozási intézményben, mint azok a társaik, akik tradicionális egykeresős (férfi kenyérkeresői) családban élnek. (Korábbi kutatásokat összegzett Mullan 2009.)

A 8–13 éves korosztály időtöltési szokásait az anya foglalkoztatási formája szerint vizsgálva Mullan azt találta, hogy a dolgozó anyák gyermekei szignifikánsan több időt töltenek egyedül, kevesebb időt töltenek külön az anyjukkal, de több időt töltenek külön az apjukkal. Az apával töltött külön idő mennyiségére már az is pozitív hatással van, ha az anya részmunkaidőben foglalkoztatott, de a teljesítmény-orientált tevékenységekre kevesebb időt fordít a fiatalabb korcsoport az anya vagy mindkét szülő társaságában, ha az anya is foglalkoztatott, pedig a szülőkkel való közös tanulás vagy olvasás hozzájárulhat a gyerekek fejlődéséhez. Az idősebb korcsoport esetén mindez már kevésbé meghatározó tényező. Mullan kutatási eredményei szerint az anya foglalkoztatása – főként a teljes munkaidőben dolgozók körében – hatással van a gyerekek tévénézéssel töltött idejére, mely főleg akkor történik, amikor nincs otthon egyik szülő sem (Mullan 2009).

Hsin és Felfe (2014) hasonló vizsgálatot folytatott amerikai családok körében. Eredményeik nagyrészt egybevágóak a fentiekkel, kiegészítve azzal a megjegyzéssel, hogy a mennyiségileg több együtt töltött idő nem feltétlenül jár együtt „minőségileg” is megfelelő idővel. Például gyakori, hogy az otthon töltött idő alatt az anyák a háztartással kapcsolatos feladatokat látják el, s továbbra sem a gyerekekkel közösen töltik idejüket. Hsin és Felfe (2014) úgy találták, hogy az amerikai családok esetén az anyával töltött idő mennyiségében nincs jelentős különbség a háztartásbeli és a részmunkaidőben foglalkoztatott anyák között. Ugyanakkor a teljes munkaidőben foglalkoztatott nők kevesebb időt töltöttek gyermekeikkel. Ellentétben Mullan (2009) eredményeivel, Hsin és Felfe tanulmányában az apával külön töltött idő mennyiségére az anya foglalkoztatottsága nem volt hatással, mindkét esetben átlagosan körülbelül 25 órát töltöttek együtt hetente. Mindez egybevág azokkal a korábbi eredményekkel is, amelyek szerint bár egyre gyakrabban vesznek részt a gyerekekkel kapcsolatos tevékenységekben az apák, még mindig kevesebb időt töltenek velük a gyerekek, mint az anyákkal.

Craig, Powell és Smyth (2014) azt találták, hogy 1992-höz képest 2006-ra az ausztrál szülők gyerekükkel töltött ideje minőségében megváltozott, aktívabb lett. Az anyával töltött idő mennyisége a vizsgált időszakban csökkent, de az együtt töltött idő intenzívebbé vált. Azonban az apák 2006-ra átlagosan egy órával több időt töltöttek gyerekeikkel, mint 1992-ben. A szülők iskolázottságának hatását ebben a kutatásban nem mutatták ki, és a tevékenységfajtákban sem történt jelentős változás a vizsgált évek alatt (Craig–Powell–Smyth 2014).

A fiúk és lányok közötti különbségeket vizsgálták kanadai kutatók (Domene et al. 2011) az anyával eltöltött idő tekintetében, és arra keresték a választ, hogy a kamaszkor végén lévő gyerekek felnőtté válásához hogyan járul hozzá az anyjukkal való kapcsolatuk. Az eredményeik szerint nem volt különbség fiú- és lánygyermek között abban, hogy mindkét anya-gyerek kapcsolatban az időhiányról mint általános hátráltató tényezőről beszéltek. A lánygyermek azonban a fiúhoz képest több, a szülővel együtt töltött időről számoltak be, ami segítette őket a felnőtté válás útján, ezzel szemben az anya-fia kapcsolatokat több konfliktus jellemezte.

Tisdale és Pitt-Catsuphes (2012) szerint az Egyesült Államokban a szülők otthon töltött időmennyisége nem magyarázta gyermekeik jóllétét. Megállapításuk szerint jobban kellene arra fókuszálni, hogy milyen hangulatban érkeznek haza a szülők, ugyanis ez meghatározóbb a közös tevékenységekre és az együtt töltött időre nézve, mint maga az idő mennyisége. Ez tehát ismét a minőségi, nem pedig a mennyiségi idő mellett szóló érveket erősíti.

Norvégiában 2008-ban bevezették a *cash-for-care* nevű intézkedést, ezzel szerettek volna lehetőséget biztosítani a kisgyerekes szülőknek az otthonmaradásra. Az intézkedés hatását vizsgálták az idősebb gyerek iskolai eredményeire nézve, hiszen az otthon maradó szülők velük is több időt töltöttek az intézkedés által. Azt az eredményt kapták, hogy van pozitív kapcsolat az otthon maradó szülő és az idősebb gyerek eredményei között, ugyanakkor ez különbözött attól függően, hogy mekkora volt a gyerekek közötti korkülönbség, illetve a testvérek száma is befolyásolta az eredményt. Az otthon maradó szülők idősebb gyermekeinek 1,2-del nőtt az iskolai átlaga minden társadalmi osztályban (Norvégiában az osztályzás 1–6-os skálán történik). A szerzők az otthon maradás támogatása mellett a fejlett és jó minőségű gyermekgondozási intézmények létrehozását szorgalmazták (Bettinger–Hægeland–Rege 2014).

A GYERMEKFELÜGYELET KÉRDÉSKÖRE

Számos tanulmány kitér arra a kérdéskörré, hogy ki vigyáz a gyerekekre akkor, ha a szülők dolgoznak, illetve hogy milyen a gyermekfelügyelet minősége. A különböző gyermekfelügyeleti formák sokfélesége lehetőséget teremthet a családok számára a munka és magánélet összehangolására, de mindennek olyan anyagi és egyéb korlátai vannak, amelyek nem teszik lehetővé bárki számára igénybevételüket. A Sosinsky–Kim szerzőpáros (2013) – egy korábbi csoportosítást megerősítve – az alábbiak szerint kategorizálta a gyermekfelügyelet formáit: *rokoni ellátásnak* nevezik, ha egy közeli vagy távolabbi rokon felügyeli a gyereket a gyerek vagy a felügyeletet ellátó személy saját lakóhelyén. Az *otthoni, nem rokoni ellátás* csoportjába tartozik például a dada, a bébiszitter, aki a gyerek lakóhelyén, akár a családdal egy háztartásban is élve rendszeresen vigyáz a gyerekekre. A *családi napközi otthonok* esetében a gyerek otthonától különböző magánlakásban történik a felügyelet. A *központosított ellátásba* tartoznak a napközi otthonok, a bölcsődék és óvodák, valamint az angolszász oktatási rendszerben bevett iskolai előkészítő intézmények, ahol nem a gyerek lakókörnyezetében, és meghatározott szabályok szerint gondoskodnak a gyerekekről.

A 2000-es évek első évtizedében készült amerikai kutatások szerint a családi napközi otthonok kevésbé megbízhatóak, mint a központosított ellátás, továbbá ezen szolgáltatók korlátozott hozzáférhetősége ebben az időszakban közrejátszott abban, hogy sok nő kilépett a fizetett munka világából (Liu–Chen–Anderson 2014). Szintén amerikai kutatások sora jutott arra az eredményre, hogy az informális gyermekfelügyeletet választó nők nagyobb valószínűséggel hiányoznak a munkából, mint a központosított ellátást választó társaik, feltételezhetően azért, mert az intézményes ellátásban biztosítva van a folyamatos felügyelet, a munkavállaló betegsége, hiányása esetén is, míg a családi napközi otthonok ritkán működnek olyan személyi állománnyal, amely pótolni tudná a munkavállaló hiányzását (Liu–Chen–Anderson 2014). Az nem vitás, hogy a gyermekfelügyeleti forma stabilitása és kiszámíthatósága, valamint hozzáférhetősége és fizikai megközelíthetősége meghatározó az anya munkavállalásában. Mindennek hatásairól az apa munkavállalásával kapcsolatosan azonban még nem találunk szakirodalmat.

A gyermekfelügyelet kapcsán általában elsőként a rokonok, azon belül is a nagyszülők jutnak eszünkbe. A nagyszülők szerepét a gyermekfelügyelettel kapcsolatosan vizsgáló amerikai kutató szerint (Dunifon 2013) az elmúlt évtizedek társadalmi változásai megváltoztatták a nagyszülők pozícióját is, és a növekvő élettartam, valamint a csökkenő családméret (kevesebb gyermek) miatt nagyobb figyelmet tudnak szentelni unokáiknak.

Egyedülálló szülők – leginkább egyedülálló anyák – esetén a gyermekfelügyelet kérdése még fontosabb, mint a kétszülős háztartásokban. Korábban több kutatásban is negatív jelenségként értelmezték az egyedülálló anyák gyerekeinek helyzetét: hangsúlyos a gyerek gyengébb iskolai teljesítménye, a gyakoribb pszichés és magatartásbeli nehézség. Egy skót kutatás szerint rosszabb hatással volt a gyermek fejlődésére az, ha a teljes munkaidőben foglalkoztatott egyedülálló anya informális megoldást választott a gyermek felügyeletére (pl. rokoni ellátás vagy barátok felkérése), mint a központosított ellátásba helyezés, amely pozitívan befolyásolta mind az anya, mind a gyermekeik jóllétét. Összességében elmondható, hogy az intézményesített gyermekfelügyelet megkönnyíti az egyedülálló szülők helyzetét, emellett ezeknek az intézményeknek pozitívabb hatása van az egyedülálló anyák gyermekeire, mint a többi gyerekekre, önmagában azonban nem oldja meg a helyzetet, nem szünteti meg a káros hatásokat a gyerekek jóllétére (Zagel et al. 2013).

A jóléti intézmények színvonala azonban szintén meghatározó, és olykor negatív hatással járhat egy alacsonyabb minőségű intézmény a gyermekek fejlődésére nézve. Egy amerikai kutatásban az alacsony jövedelmű, egyedülálló anyák gyermekeinek fejlődését vizsgálták a gyerekek matematikai teljesítménye alapján. Fontosnak tartották ehhez annak a vizsgálatát, hogy a gyermek kapott-e ellátást valamilyen jóléti intézményben. Azok a gyerekek rosszabb eredményeket értek el, akik 5 éves korukig több jóléti ellátásban részesültek, amelynek oka az állami intézmények nem megfelelő színvonala, valamint az, hogy az alacsony jövedelmű anyáknak nincs lehetősége ennél jobb minőségű magánintézményt igénybe venni (Chyi–Ozturk 2013).

Érthető módon az egyedülálló szülők között – kiemelten a tinédzserkorú anyák körében – a nagyszülői közreműködés még nagyobb szerephez juthat, de a további gyermekfelügyeleti formákhoz való hozzáférés korlátozottsága miatt is gyakori, hogy a szülők a gyermek nagyszüleihez fordulnak segítségért. Ha a nagyszülők érzelmileg és/vagy egyéb módokon támogatják a szülőket, az csökkenti azok stressz-szintjét, és így hozzájárul érzelmi állapotuk javulásához, amely hatással lehet a gyerek jóllétére is. (Dunifon 2013)

Mindeddig a gyermekfelügyelet azon aspektusát érintettük, amikor a gyerek még kicsi, és egyértelműen felügyeletre szorul, míg szülei dolgoznak. Érdekes kérdés azonban, hogy mi történik a „kiskamaszokkal”, akik ugyan már bizonyos mértékig önállóak, egyéni fejlettségi szintjüktől és más tényezőktől függően mégsem hagyhatók teljesen egyedül. Az 1990-es évek végére több kutatásban is kimutatták, hogy azok a fiatalok, akiket valamilyen mértékben felügyelet alatt voltak szabadidejük alatt, kevesebb valószínűséggel kerültek bajba, és így valószínűbb, hogy jobb társadalmi és oktatási eredményeket értek el (összefoglalást ad Craig–Sawrikar 2008).

Általánosan elmondható, hogy az idősebb iskolás gyermekek számára nincsen intézményesített gyermekfelügyeleti rendszer, így a szülőknek kell megoldást találni arra, hogy tinédzser gyerekük hogyan töltse idejét az iskola után, amíg a szülők nincsenek otthon, mely sok esetben azt jelenti, munkahelyükön vannak. A már említett ausztrál kutatás szerint (Craig–Sawrikar 2008) azonban a szülők számára az intézményrendszer hiánya nem meghatározó, nem érzékelik azt problémának. Amennyiben rendszeresen eléri gyereküket telefonon, már ez a fajta ellenőrzés is megóvja a gyerekeket attól, hogy rossz társaságba keveredjenek, továbbá nem egyértelműen negatív annak a megítélése körükben, ha a gyerek egyedül van otthon. Ez alapján elmondhatjuk, hogy a szülők nem feltétlenül korlátozzák munkavállalásukat a gyermekek felügyelete céljából, és a gyermekfelügyelet hiánya a szülők szerint nincs hatással tizenéves gyermekük jóllétére. Az azonban kirajzolódott ebben a kutatásban, hogy az idősebb korú gyerek felügyelete is főként az anyára marad: ő az, aki akár részmunkaidős állást vállalva, akár más alternatív megoldást választva ellátja ezt a feladatot, ha szükségesnek érzi.

A gyermekfelügyelet fontos szerepet tölt be mind az egyedülálló szülők, mind a kapcsolatban élők életében, de a tanulmányok eddig főként az anyák foglalkoztatásával kapcsolatosak. Egy korábban már említett kanadai kutatás arról számol be, hogy a *Today's Parent* cikkeiben az 1980-as években még azt mutatták, hogy nincsen negatív hatással a gyerekek jóllétére az, ha egy gyerek bölcsődében vagy óvodában tölti a napját. A későbbi évek cikkei már kiemelték az aktív anyaság szerepét a gyermeknevelésben (Wall 2013).

A SZÜLŐI MUNKAVÁLLALÁS OKOZTA STRESSZ ÉS FÁRADTSÁG HATÁSA A GYERMEKEKRE

A munka és a család összeegyeztetésének kérdésében alapvetés, hogy a munka befolyásolja, formálja a család napirendjét és a családtagok közötti interakciókat (korábbi kutatásokat összegzett Strazdins et al. 2013). A hosszú munkaórák is stresszforrást jelenthetnek, mely potenciálisan befolyásolja többek között a gyermekekkel való korai nyelvi interakciók minőségét és mennyiségét (Wills–Brauer 2012) vagy a szülő és gyermek közös tevékenységeinek körülményeit (Roeters et al. 2010). A munka és család találkozási felületén kialakuló konfliktusok vagy éppen a két terület sikeres összeegyeztetése is hatással lehet a szülők gyermekeikkel szembeni viselkedésére, az általános otthoni légkörre, és így a családban nevelkedő gyermekek jóllétére.

Strazdins és szerzőtársai (2013) Ausztráliában azt vizsgálták, hogy a szülőknél a munka-család összeegyeztetése miatt jelentkező nehézségek vagy az ebből származó előnyök hogyan hatnak a 4–5 éves gyermekek mentális egészségére. Azt találták, hogy mind az édesapák, mind az édesanyák esetében a munka és család összeegyeztetésének konfliktusai negatívan befolyásolják a gyermekek mentális egészségét, az anyák esetében inkább, mint az apáknál. A szülők munkából kiinduló és családra ható konfliktusa (*work to family conflict*) az előzetes feltevésekkel szemben nem különbözött az eltérő társadalmi helyzetben lévő szülőknél. Mindkét szülőnél, de főként az anyáknál a munkahely által nyújtott könnyítések a munka és magánélet összehangolásához pozitív hatással voltak a jóllétre. Egy holland tanulmányból (Roeters et al. 2010) kiderül, hogy az anyák kevésbé szigorú normákról számoltak be munkahelyükön, mint az apák, azaz a munkahelyek megengedőbbek voltak az olyan helyzetekben, amikor a családot a munka elé kellett helyezniük. Mindemellett ők kevesebb stresszt tapasztaltak munkájukból kifolyólag.

Portugáliában 3–6 éves óvodások szüleit vizsgálva azt a feltevést járták körül a kutatók, hogy a munka és család konfliktusa – mely befolyásolja a szülő-gyerek kapcsolatot – hatással van a gyerekek viselkedési problémáira, az pedig hat a gyermekek jóllétére. A kutatás során ezek az összefüggések kimutathatók voltak, azonban míg az anyák esetében indirekt módon, addig az apáknál direkt módon. A különbséget magyarázhatja, hogy az anyák feltehetően jobban tudják tompítani a munka és család összeegyeztetésének konfliktusait gyermekeik felé, mint az apák, továbbá vélhetően több időt is fordítanak a gyerekekre (Vieira et al. 2016).

A család-munka összeegyeztetésének hatása azonban áttételes is lehet, és abból fakadhat, hogy főként a munka okozta stressz és ingerlékenység befolyásolja a családi légkört és a szülő-gyerek interakciókat. Tehát valószínűleg az anyák mentális egészsége, a pszichés stressz és az ingerlékenység közvetíti a munka-család összeegyeztetésének hatását a gyermekekre. A közvetítő hatás erősebb akkor, ha az összeegyeztetés konfliktusainak negatív hatásairól beszélünk, és a munkahelyek által biztosított könnyítések pozitív hatása csak kisebb mértékben mutatkozik meg (Strazdins et al. 2013). A stressznek azonban nem csak a mentális egészségre lehet hatása: Roeters és munkatársainak (2010) eredménye szerint a szülők és gyermekek együtt töltött tevékenységei zavartabbak voltak, ha a szülőknél magasabb volt a stressz szintje. A megzavart közös tevékenységek pedig rosszabb szülő-gyermek kapcsolathoz vezetnek, így tehát a szülői munkából fakadó stressznek indirekt hatása van a gyermekkel való kapcsolatra, mivel nem tudják nyugodt és zavartalan körülmények között végezni közös tevékenységeiket, és kevesebb valóban minőségi időt töltenek el együtt.

Ehhez kapcsolódik a már idézett Tisdale és Pitt-Catsuphes (2012) eredménye, miszerint az, hogy a kamaszok milyenek látják szüleik hangulatát, általános kedélyállapotát, az befolyásolja jóllétüket. Azok a kamaszok, akik úgy vélik, hogy szüleiknek kevesebb munkahelyi elvárásnak, követelménynek kell megfelelniük, magasabb jóllétről számoltak be. Ez azt sejteti, hogy a serdülőkorú gyerekek számára nem a szülők fizikai jelenléte és hosszabb otthon töltött ideje az, ami elsődlegesen fontos a jóllétükhöz, hanem sokkal inkább az, hogy a szülők érzelmileg elérhetőek legyenek számukra. Szintén a szülők mentális egészségének gyerekeikre való hatását erősíti Zagel és munkatársai (2013) eredménye. A skót kutatásban az egyedülálló anyai pozíció negatívnak ítélt hatását vizsgálták, és azt az eredményt kapták, hogy nem az egyedülálló szülői lét, hanem az ehhez kapcsolódó rosszabb szülői mentális egészség és alacsonyabb családi jövedelem okoz a gyerekek körében rosszabb mentális egészséget.

A szülő mentális és fizikai egészségének hatása a gyermekek jóllétére – beleértve a szülői stresszt – azonban nem minden kutatás során nyert alátámasztást. Dockery és szerzőtársai (2016) Ausztráliában élő kamasz gyerekek szülei közt vizsgálódva kimutatták a nem szokványos munkabeosztás negatív hatásait mind az apáknál, mind az anyáknál, azonban várakozásukkal ellentétben ezt a hatást nem mediálja a szülő mentális és fizikai egészsége, a stressz és a gyermekre fordítandó csökkent idő, a hatás direkt módon a munka-család konfliktusokon keresztül történik.

Nem csupán onnan eredhet stressz vagy mentális szorongás, hogy a munka feladatai és elvárásai miatt nincs elég idő a gyermeknevelésre és a családra. Egyrészt a keresőmunka hatásával kapcsolatos nézetek és meggyőződések az anyák munkaerőpiaci státuszától függően előre jelezhetik az anya jóllétét (Chang 2013). A szülő jólléte pedig hatással lehet a gyerekek jóllétére is. Másrészt a mai nyugati anyákat gyakran aggodalom, perfekcionizmus és kimerültség jellemzi, amit a kulturális elvárások okoznak. A mai anyák inkább visszavesznek a saját magukra, barátaikra és társukra fordított időből, mégis büntudatuk van a gyerekekkel töltött kevés idő miatt. Ennek következtében a nők előtt lévő horizont beszűkül. A munkavállaló anyáknak sokszor nehéz belátni azt, hogy gyermekeik érdekében elég lenne „elég jó anyának” lenni, melynek a koncepciója nem várja el, hogy az anya teljesen a gyermekének vagy a szülői szerepnek áldozza magát (Zahmadogiu et al. 2015, Green 2015). Ezt a változást a médiatermékek is megerősítik, miként ezt fentebb láttuk (Wall 2013).

Zahmadogiu és munkatársai (2015) egy törökországi kutatás során magasán képzett felső-középosztálybeli értelmiségi anyákat kérdeztek a dolgozó nő és a szülői szerep, anyai identitás kapcsolatáról. Az anyák elmondták, hogy gyermekeik fejlődési és tanulási lehetőségeit tartották szem előtt. A gyermeknevelésre és a jó anyaságra való törekvés, valamint az önmagukkal szemben állított magas elvárás elbizonytalanította őket abban, hogy elég jó anyák-e. Mentálisan nem voltak betegek, de önbecsülésük negatív jeleket mutatott. A negatív önbecsülésen keresztül pedig a gyermekek pszichés jólléte is sérülhet. Ezt a kérdést feszegeti Green (2015) is, aki szerint a társadalom részéről is lehet olyan nagy a nyomás, hogy lelki összeomlás (*spiritual bankruptcy*) következik be a családban, az anyák, és ennek következtében a gyerekek is depressziósak lesznek.

A szakirodalomban máshol is előfordulnak olyan esetek, ahol kimondják, hogy a dolgozó anyák azért stresszesek, mert vélekedésük szerint a munkavállalásuknak az anyai szerepükre gyakorolt hatása inkább kedvezőtlen (Chang 2013, Radcliffe–Cassell 2015). Chang (2013) eredményei szerint a háztartásbeli anyák maga-

sabb szülői stresszről számoltak be, mint a dolgozó anyák, mégis elégedettebbek voltak háztartásbeli, tehát elsődlegesen anyai szerepükkel a gyermekük első három évében, mint a dolgozó társaik. A két csoport azonban nem különbözött a depresszió és az anyai érzékenység mértékében. A dolgozó anyák pozitív vélekedése az anyai foglalkoztatásról jobb pszichológiai jóllétet jelez számukra, a háztartásbeli anyák pedig boldogabbak és elégedettebbek voltak akkor, ha úgy gondolták, hogy az anyák foglalkoztatása negatív következményekkel járhat a gyerekek fejlődésére. Ebből az látszik kirajzolódni, hogy amennyiben az anyák elégedettek munkaerőpiaci státuszukkal, számukra ez ahhoz vezethet, hogy gyermekeiknek minél nagyobb jóllétet biztosítsanak.

Az anyák munkavállalásának negatív következménye lehet a fentiek mellett az alváshiány és a napközbeni fáradtság is. Nem elegendő alvásról az anyák esetében akkor beszélhetünk, ha valaki napi 7 óránál kevesebbet alszik. A munka következtében kialakult stressz vagy fáradtság az anyánál több úton hathat gyermekeik alvásmennyiségére, így kipihentségükre, általános jóllétükre, például, ha az anya nem tudja hatékonyan kialakítani és megtartani a napi rutint (Kalil et al. 2014). (Ennek főként a kisebb gyermekek körében van hatása.)

Ahogy a munkavállalás is lehet eredője a szülői stressznek, úgy a munkanélküliség is. A pénzügyi válság, mely gyakran kötődik a munkanélküliséghez, növeli a szorongás mértékét, mely házasságon belüli konfliktusokhoz és feszültségekhez vezet (Bacikova-Sleskova et al. 2011). A munkanélküliség okozta stressz negatívan hat a szülők viselkedésére, így a gyerekeik felé nyújtott társas támogatásukra is. Egyrészt a kamaszok szemében csökken a támogatás mértéke, azonban csak az apa munkanélkülisége esetén: a kamaszok gyakrabban érzékeltek kevésnek az apai támogatást, ha az apa munkanélküli volt, az anyák munkanélkülisége azonban nem változtatott azon, hogy kamasz gyermekeik hogyan érzékelték a részükről nyújtott támogatást. Másrészt a szülői támogatásnak hatása van a gyermekek egészségére is, azonban itt is csak az apák esetében mutatkozik különbség: az apák munkanélkülisége hat a gyerekek egészségére, az anyák esetében nem igazán látszik hatás. Ennek oka lehet, hogy a munkanélküliség nem változtatja meg az anyák gyerekek felé történő viselkedését, illetve az apák munkavállalása alapvetően meghatározza a családok jövedelmi helyzetét, így az esetleges munkanélküliségük jelentős negatív hatást fejthet ki a gyermekük mentális egészségére. Ami különösen fontos megállapítása a tanulmánynak, hogy ha valamelyik szülő munkanélküli, akkor a másik szülőtől érkező érzelmi, társas támogatás hat a legjobban, legpozitívabban a gyermek egészségére (Bacikova-Sleskova et al. 2011).

A munkanélküliség okozta szorongás már egy meglévő munka instabilitása esetén is jelentkezhet, mely hátrányos következményekkel járhat a gyermekek viselkedésére, iskolai előmenetelére és későbbi foglalkoztatásukra, főként a gazdaságilag hátrányosabb helyzetű családokban. Egy alacsony jövedelmű anyák gyermekeivel foglalkozó vizsgálatban azt az eredményt kapták, hogy az anyai munkavállalás négy részterületének van legnagyobb hatása a gyerekek iskolai teljesítményére és viselkedésére: stabil munkahely, kiszámítható munkaidő, munkarend és munkahelyváltás. Az instabil foglalkozásban, alacsony bérért, nem sztenderd munkarendben dolgozó anyák gyermekei teljesítettek legrosszabbul, ebben a csoportban volt a leggyakoribb az osztályismétlés és a speciális tanulási, nevelési igény (Johnson–Kalil–Dunifon 2012).

A munkaintenzitás hatása

A szülői munkavállalás vizsgálatánál több tanulmány kitér arra, hogy a szülők munkabeosztása milyen hatással van a gyermekek jóllétére. A megszokottól eltérő – azaz nem a standard, napközbeni, fix munkaórakkal járó rész- vagy teljes munkaidős – beosztásnak negatív hatása lehet a jóllétre, mely lehet akár áttételes is (Dockery et al. 2016, Radcliffe–Cassell 2015). A rugalmas beosztásban dolgozó anyák Radcliffe és Cassell (2015) interjúk kutatásában arról számoltak be, hogy ennek következtében több elvárás nehezedett rájuk a háztartási feladatok ellátásában, míg, ha a férfiak dolgoztak rugalmas beosztásban, ez a hatás nem volt megfigyelhető partnerük támogatása következtében. A nemi sztereotípiák így a rugalmas munkavégzésen keresztül könnyen tovább örökítődnek, és a nőkre visszaszállnak a hagyományos nemi szerepek, melyek a munka és magánélet összeegyeztetésének konfliktusait szülik. A konfliktusokból stressz származhat, mely közvetlenül hathat a gyermekek jóllétére.

A rugalmas munkaidőn kívül a nem szokványos munkaidő további formáit vizsgálta egy ausztrál cikk (Dockery et al. 2016). Eredményeik alapján a 15–20 éves fiatalok mentális és fizikai egészsége rosszabb, ha a szülőjük nem szokványos munkarendben dolgozik, különösen a hétvégi munkavégzés és a részmunkaidős foglalkoztatottság esetében. A nem sztenderd munkarend itt is valójában a megnövekedett munka-család konfliktusokon keresztül hat a jóllétre, súlyosbítva ott, ahol a szülőnek kevesebb beleszólása van munkahelyén a munkabeosztásába. Azok az egyedülálló szülők, akik nem sztenderd beosztásban dolgoznak, nagyobb valószínűséggel érzik munkájukat negatív hatásúnak gyermekeik jóllétére és a család munka-magánélet egyensúlyára, mint a kétszülős háztartásokban.

A jóllét egyik fontos mutatója, a gyermekek iskolai előmenetele és kognitív képességeik mérésére szolgáló teszteken elért eredménye is függ a szülők, főleg az édesanya munkavállalásának mértékétől. Wills és Brauer (2012) az 1980–1995 közötti kohorszokat vizsgálták Amerikában. Azt az eredményt kapták, hogy a gyermekek hároméves kora előtti munkavállalás hatása a gyerek kognitív képességeire, iskolai teszteredményeire nem tér el a különböző kohorszokban – általánosságban véve a dolgozó szülők gyermekei jobb eredményeket értek el –, ugyanakkor míg az első kohorszban az anyai munkavállalásnak egyértelműen pozitív hatása volt, a későbbiekben ez a hatás csökkent, majd megszűnt. A kutatók ezt a munkavállalás általánossá válásával magyarázták. Tanulmányukban kiemelték azonban, hogy a születés utáni második évben történő munkavállalás az anya részéről összefüggésben áll a gyermekek alacsonyabb nyelvi, olvasási készségeivel a későbbi életszakaszokban. Továbbá azon szülők gyermekei, akik túlóráztak, különösen érintettek az anyjuk munkavállalásának negatív hatásaiban fejlődésüknek ebben a kritikus szakaszában, feltételezhetően azért, mert így kevesebb természetes nyelvi interakcióba kerülnek családi környezetükben, mely hosszú távú hiányosságokhoz vezethet az olyan nyelvelapú készségekben, mint az olvasás. Ezt erősítik meg Lightbody és Williamson (2017) eredményei is, amelyek szerint a gyermek első két évében heti több mint 20 órában dolgozó anyák gyermekei rosszabb nyelvi eredményeket produkáltak 4 és 5 éves korban, mint a heti 20 vagy kevesebb órában dolgozó anyák gyermekei. A negatív hatás azoknál az anyáknál a legnagyobb, akik a gyermek 12–17 hónapos kora között dolgoztak több mint 20 órában: ez lehet az a szenzitív időszak, amikor, ha az anya sokat van távol, lemaradás alakulhat ki a gyerekeknél.

A szülőkkel együtt töltött idő mennyiségének hatásait részletesebben egy korábbi szakaszban érintettük. A munka intenzitásának szempontjából Hsin és Felfe (2014) az Egyesült Államokban készült kutatásukban azt találták, hogy azok az anyák, akik részmunkaidőben dolgoznak, nem töltenek szignifikánsan kevesebb időt a gyermekükkel azokhoz képest, akik egyáltalán nem dolgoznak. A főállású családanyák ugyan sokkal több időt töltenek a gyerekekkel, ez sokkal több strukturálatlan időt is jelent, melynek csak a kisebb gyerekeknél volt nagyobb hatása a fejlődésükre. A teljes munkaidőben dolgozó anyák kevesebb időt töltenek gyermekükkel, mely általában a nem strukturált időből vesz el – azaz a foglalkoztatottság inkább a tévézés, semmittevés, és hasonló, „lazább” együtt töltött idő rovására csökkentik a szülő és gyermek közös idejét; a strukturált tevékenységek, mint a különóra, a közös kultúrafogyasztás ideje kevésbé csökken ennek hatására. Ez összességében azt támasztja alá, hogy az anyai foglalkoztatottság pozitívan hat a gyermekek fejlődésére, iskolai teljesítményére, mivel a strukturált tevékenységeken keresztül a dolgozó anyák minőségi és nem mennyiségi időt töltenek gyermekeikkel, mely – ahogy már fentebb tárgyaltuk – pozitívan hat a kognitív képességeik fejlődésére (kiváltképp az idősebb gyerekeknél).

Az anya főállásban, részmunkaidőben vagy alacsony óraszámú munkavállalásának azonban át-
tétéles hatása is lehet gyermekeik jóllétére. Holmes és Huston (2010) az apa-gyerek interakciókat vizsgálták, melybe bevonták az anyai munkavállalás hatását is. Longitudinális kutatásuk során azt találták, hogy azokban a családokban, ahol az anya teljes munkaidőben dolgozott a gyermekük 54 hónapos korában, a későbbi, a gyermek első osztályos korabeli apa-gyerek interakciók minősége rosszabb volt, mint az alacsonyabb óraszámú, vagy egyáltalán nem dolgozó anyák esetében. A jó minőségű szülő-gyerek interakciók pedig, ahogyan több kutatás rámutat, hozzájárulhatnak a gyermekek jóllétéhez.

Az iskoláskorú gyermekek különórákon való részvétele is az egyik mutatója lehet jóllétüknek, mivel a különóra általában valamilyen készség vagy kognitív képesség fejlesztését tűzik ki célul, illetve a sportolás és egyéb mozgásos tevékenységek az egészségre vannak pozitív hatással. Lopoo (2007) nem állítja, hogy a munka-
órák számának önálló hatása lenne a gyermekek különórákon való részvételére, de bizonyos feltételek mellett kimutatható hatás: a magasabb végzettségű anyák gyermekei nagyobb eséllyel járnak különórákra, ha anyjuk dolgozik, és legnagyobb a hatás akkor, ha az anya 0–30 órában dolgozik. A házas anyák között azoknak, akik 30 óránál többet dolgoznak, nagyobb valószínűséggel jár gyermekük különórára, mint a nem dolgozó anyák körében. A nem házas anyák esetében pedig az anya munkavállalása megnöveli a gyermek sportolásának valószínűségét.

Az előzőekben már kitértünk az anyák alváshiányának gyermekeik alvászidejére gyakorolt hatására, azonban az alváshiány és fáradtság nagyban függ attól, hogy milyen az anyák munkabeosztása és munkaintenzitása, azaz, hogy hány órában dolgoznak. Ahogy Kalil és szerzőtársai (2014) tanulmányából kiderül, ez több tényezőn keresztül hathat gyermekeik jóllétére: mind a velük együtt töltött idő mennyiségében, például lefekvéskor, felkeléskor ott vannak-e; mind a – már a korábbi szakaszban tárgyalt – munka miatti stressz vagy fáradtság következtében. A legnagyobb rizikófaktor a gyermekek alvászidejének csökkenésére az anya 20 és 40 óra közötti munkavállalása, melyet növel az, ha több gyermek van a családban. A nem megszokott munkarendben dolgozók körében ugyan nagyobb a valószínűsége a nem elegendő alvásnak, de gyermekeik alvás mennyiségére ez nem hat ki.

A gyermekek viselkedési problémáival is összefüggésben lehet az, hogy szüleik mennyit dolgoznak. Fentebb már tárgyaltuk külön a gyermekek korai éveiben történő munkavállalás hatásait, melyek a nyelvi készségek mellett a gyermekek viselkedését is befolyásolhatják (Hadzic et al. 2013, Lightbody–Williamson 2017). A kanadai tanulmányban a szülés utáni első négy évben dolgozni visszatérő anyák gyermekeinél kissé nagyobb volt a fejlődés a szociális képességek terén, mint akiknek az anyja nem dolgozott ezalatt, de meg kell jegyezni, hogy a munka intenzitásától függően nem mutatkozott különbség ezen a területen a 20 óránál többet, ill. kevesebbet dolgozó anyák gyermekei között (Lightbody–Williamson 2017).

Egy másik tanulmány szerint a gyermek 4–5 éves kora között dolgozó anyák gyermekeinél nagyobb a valószínűsége a viselkedési problémáknak, hiperaktivitásnak, mint a nem dolgozó anyák esetében. Az apa foglalkoztatottságának erre tekintve nincs hatása. A gyermekek proszociális viselkedését pozitívan befolyásolja az anyák részmunkaidőben, flexibilis beosztásban való foglalkoztatottsága: mind a teljes időben, mind a nem foglalkoztatott anyák gyermekeinél jobb eredményeket értek el ezen a téren. Az apák esetében erre a legjobb hatása a teljes munkaidőnek van (Hadzic et al. 2013).

Ezeket az eredményeket egészíti ki Johnson és szerzőtársai (2013), akik azt is megvizsgálták, hogy ha az apa nagyon sokat (heti 55 óránál többet) dolgozott, a gyermekek magatartása kritikusabb volt. Arra nincs bizonyíték, hogy ezt a kapcsolatot a szülő és gyerek hét közbeni közösen töltött ideje, a túlreagáló gyermeknevelés vagy a család diszfunkciója közvetítené. Az apák hosszú munkaórái megnövelték a fiúgyermekek kritikus viselkedésének veszélyét, azonban ez az összefüggés apa-lánygyermek viszonylatban nem állt fenn, és az anyák munkaóráinak sem volt ilyen hatása.

Nem csak a gyermek korai éveiben történő intenzív vagy nem szokványos munkaidő hathat a későbbi viselkedési problémáikra. Johnson, Kalil és Dunifon (2012) felmérésük legelső hullámában 2 és 10 év közötti gyermekkel rendelkező édesanyák körében vizsgáloztak, és azt találták, hogy azoknak a gyerekeknek, akik teljes munkaidőben vagy váltakozó munkarendben dolgoztak, jóval több viselkedési zavarral vagy tanulási problémával küzdöttek; azonban ez a negatív hatás a fizikai munkakörökben dolgozókra volt jellemző elsősorban.

ÖSSZEFOGLALÁS

A fenti szakirodalmi áttekintésben azt mutattuk be, hogy a szülői munkavállalás gyakorlata milyen sokféle módon és inkonzisztensen befolyásolja a gyerekek jóllétét, továbbá, hogy milyen változáson mentek keresztül a kérdéshez kapcsolódó percepciók az elmúlt évtizedben. A központi kérdést először a szülői munkavállalás, majd pedig a gyermekek jóllétének irányából vettük vizsgálat alá a 2007 és 2017 között megjelent nemzetközi szakirodalmak szisztematikus elemzése révén.

Azt tapasztaltuk, hogy a szülői munkavállalás közvetlen és közvetett módon is hatást gyakorol a gyerekek jóllétére. Nyilvánvaló, hogy a keresőmunkát végző szülők kevesebb időt töltenek gyermekükkel, ezért az együtt töltött idő jelentősen csökkentheti a gyerekek (és nem csak a kisgyerekek) jóllétét. Ugyanakkor a dolgozó szülők által generált magasabb családi jövedelem magasabb életszínvonalat és anyagilag kiszámíthatóbb életet biztosít a családtagok számára, ezáltal nő a családtagok, és köztük a gyerekek jólléte is.

A nemzetközi kutatások felhívták a figyelmet arra, hogy az együtt töltött idő mennyisége mellett figyelembe kell venni azt is, hogy mivel, és mennyire rendszerezetten és fókuszáltan töltik el a közös időt a családtagok. Így például arra is rámutattak a különböző vizsgálatok, hogy a főállásban otthon lévő anya nem tölt több fókuszált időt gyermekeivel, így nem növeli jobban a gyermek jóllétét, mint a részállásban dolgozó anyák. A dolgozó versus nem dolgozó anyák fals dichotómiája tehát nem képes leírni az összetettebb társadalmi valóságot.

A szakirodalmak hosszú ideig kizárólag az anyák munkavállalásának a hatását elemezték, és még ma is sokkal több az anyák hatásával foglalkozó kutatás, de az aktív apaságról szóló, 1990-es évektől megélénkülő vita egyre gyakrabban helyezi a kutatás fókuszába a férfiakat is. Figyelemre méltó jellegzetesség, hogy míg az anyák esetében leggyakrabban azt vizsgálják, hogy milyen a kereső munka hatása a gyermekek különböző jellemzőire (kognitív képességek, szociális és nyelvi készségek, mentális és fizikai egészség), addig az apák esetében – az együtt töltött idő szerepe mellett – az (elvált) apa hiánya vagy a munkanélküliség (nem-dolgozás) negatív hatását mutató kutatások kerülnek bemutatásra. Az elvált apák különélése tehát másfajta (többnyire negatív) hatást gyakorol, amely újfajta egyenlőtlenségeket hozhat létre a fiatalok jólléte szempontjából.

Az angol nyelvű, szakmailag lektorált, nemzetközi lapokban megjelenő kutatásokat egyértelműen dominálják a nyugati szülők (főleg a középosztálybeli fehér anyák) helyzetéből indukált kutatások. A tökéletességre való törekvést, az elég jó szülő helyett a tökéletes szülő alakjának megvalósításának üzeneteit mutatta az a médiaelemzés is, ami a 20. század utolsó húsz évében tapasztalt elmozdulásokat vette végig Kanadában: a gyermeki igények, az együtt töltött idő, a jó anyaság előtérbe kerülése az anyai igények, a munka-magánélet kialakítása, az anyák mozgásterének ellenében. Más kutatási színterek bemutatása, pl. török szakemberek tapasztalatai a perfekcionizmus jelenlétére hívták fel a figyelmet. Egyetemista lányok percepcióinak vizsgálata azt mutatta, hogy jelentősen túlbecsülik a dolgozó anyák gyerekekre gyakorolt negatív hatását a valódi hatásokhoz képest.

Különösen a kisebb gyerekek jóllétével kapcsolatban merült fel az a kérdés, hogy ha nem az anya marad otthon a gyermekkel, akkor annak milyen hatásai lehetnek a gyerekek kognitív, mentális és szociális készségeire. A kutatások, bár sok az egymásnak ellentmondó megállapítás, egybehangzónak tűnnek abban, hogy a két év alatti gyerekek nyelvi készségeinek fejlődését korlátozhatja, ha az anyák több mint 20 órában dolgoznak hetente, továbbá, hogy nem az jelenti a fő veszélyt a kisgyerekek fejlődésére, hogyha nem a szülők vigyáznak rájuk, hanem az, ha szakképzetlen felügyeletben részesülnek.

Ahogy a munkaórák hossza, úgy a munkaidő jellege, kiszámíthatósága és tárgyalhatósága, pl. a nem szokványos munkabeosztás is nagyban meghatározza a gyerekek jóllétét. Azonban míg az anyák munka-magánélet egyensúlya (vagy annak hiánya) nem gyakorolt közvetlen befolyást a gyerekekre, minden bizonnyal mert a nőekkel szemben állandó elvárás a két terület összehangolása, a férfiak nem szokványos munkarendje vagy túlságosan hosszú munkaideje jelentős negatív hatást fejtett ki, különösen a fiúgyerekekre. Az apák munka-magánéletének konfliktusa tehát sokkal közvetlenebb hatást gyakorol a gyerekek jóllétére, míg az anyáknál tompított hatást tapasztaltak.

Bár áttekintésünk központi kérdése az volt, hogy milyen hatással van a szülők munkavállalása és munka-magánélet egyensúlya a gyerekek jóllétére, az itt bemutatott eredmények azt mutatják, hogy nem lehet egyedül a szülői munkavállalás hatását nézni, hanem számos közvetítő tényező hatását figyelhetjük meg. Ilyen

közvetítő hatással bír a társadalmi pozíció: a szülő(k) jövedelmi helyzete, osztályhelyzete nagyban befolyásolja a keresőtevékenység hatását. A családszerkezet is fontos magyarázó tényező: például az egyszülős család esetében jelentősen javítja a gyerek jóllétét az (anyai) munkavállalás, míg rontja a másik szülő távolléte. Ugyanígy fontos figyelembe venni a gyerekek életkorát. Mindezek a felsorolt szempontok kiindulópontot fognak jelenteni számunkra, hogy a magyarországi helyzetet minél pontosabban tudjuk majd értelmezni.

HIVATKOZÁSOK

- Afridi, F. – Mukhopadhyay, A. – Sahoo, S. (2016) Female labor force participation and child education in India: evidence from the National Rural Employment Guarantee Scheme. *IZA Journal of Labor and Development*, 5(1), 1–27. <http://dx.doi.org/10.1016/j.wsif.2013.07.006>
- Amerijckx, G. – Humblet, P. (2014) Child Well-Being: What Does It Mean? *Children & Society*, 28 (5), 404–415. <https://doi.org/10.1111/chso.12003>
- Bacikova-Sleskova, M. – Geckova, A. M. – van Dijk, J. P. – Groothoff, J. W. – Reijneveld, S. A. (2011) Parental support and adolescents' health in the context of parental employment status. *Journal of Adolescence*, 34(1), 141–149. <http://dx.doi.org/10.1016/j.adolescence.2010.01.003>
- Bacikova-Sleskova, M. – Benka, J. – Orosova, O. (2015) Parental employment status and adolescents' health: The role of financial situation, parent-adolescent relationship and adolescents' resilience. *Psychology & Health*, 30(4) 400–422. <http://dx.doi.org/10.1080/08870446.2014.976645>.
- Baker, E. – Balistreri, K. – Van Hook, J. (2009) Maternal Employment and Overweight among Hispanic Children of Immigrants and Children of Natives. *Journal of Immigrant & Minority Health*, 11(3), 158–167. <http://dx.doi.org/10.1007/s10903-007-9096-0>
- Bettinger, E. – Hægeland, T. – Rege, M. (2014) Home with mom: the effects of stay-at-home parents on children's long-run educational outcomes. *Journal of Labor Economics*, 32(3), 443–467. <http://dx.doi.org/10.1086/675070>
- Bianchi, S. M. – Milkie, M. A. (2010) Work and Family Research in the First Decade of the 21st Century. *Journal of Marriage and Family*, 72(3), 705–725. <http://dx.doi.org/10.1111/j.1741-3737.2010.00726.x>
- Bradshaw, J. – Martorano, B. – Natali, L. – de Neubourg, C. (2013) Children's Subjective Well-being in Rich Countries. *Working Paper 2013-03*. UNICEF Office of Research, Florence
- Carlson, M. J. – VanOrman, A. G. – Turner, K. J. (2017) Fathers' Investments of Money and Time Across Residential Contexts. *Journal of Marriage and Family*, 79(1), 10–23. <http://dx.doi.org/10.1111/jomf.12324>
- Chang, Y. E. (2013) The relation between mothers' attitudes toward maternal employment and social competence of 36-month-olds: The roles of maternal psychological well-being and sensitivity. *Journal of Child and Family Studies*, 22(7), 987–999. <http://dx.doi.org/10.1007/s10826-012-9660-7>
- Chyi, H. – Ozturk, O. D. (2013) The effects of single mothers' welfare use and employment decisions on children's cognitive development. *Economic Inquiry*, 51(1), 675–706. <http://dx.doi.org/10.1111/j.1465-7295.2012.00466.x>
- Craig, L. – Powell, A. – Smyth, C. (2014) Towards intensive parenting? Changes in the composition and determinants of mothers' and fathers' time with children 1992–2006. *British Journal of Sociology*, 65(3), 555–579. <http://dx.doi.org/10.1111/1468-4446.12035>
- Craig, L. – Sawrikar, P. (2008) Satisfaction with work-family balance for parents of early adolescents compared to parents of younger children. *Journal of Family Studies*, 14(1), 91–106. <http://dx.doi.org/10.5172/jfs.327.14.1.91>
- Dockery, A. M. – Li, J. – Kendall, G. (2016) Sole-parent work schedules and adolescent wellbeing: Evidence from Australia. *Social Science & Medicine*, 168, 167–174. <http://dx.doi.org/10.1016/j.socscimed.2016.09.019>
- Domene, J. F. – Socholotiu, K. D. – Young, R. A. (2011) The early stages of the transition to adulthood: Similarities and differences between mother-daughter and mother-son dyads. *Qualitative Research in Psychology*, 8(3), 273–291. <http://dx.doi.org/10.1080/14780880903568022>.
- Dunifon, R. (2013) The influence of grandparents on the lives of children and adolescents. *Child Development Perspectives*, 7(1), 55–60. <http://dx.doi.org/10.1111/cdep.12016>
- Dutta, D. – Das, S. (2010) Impact of Maternal Employment on Well-being, Personality and Parent-child Relationships of Young Adults. *SIS Journal of Projective Psychology & Mental Health*, 17(1), 45–52.
- Flaskerud, H. J. (2012) Health of Working Mothers and Their Children. *Issues in Mental Health Nursing*, 33(8), 561–563. <http://dx.doi.org/10.3109/01612840.2012.682328>
- Goldberg, W. A. – Lucas-Thompson, R. G. (2014) College Women Miss the Mark When Estimating the Impact of Full-Time Maternal Employment on Children's Achievement and Behavior. *Psychology of Women Quarterly*, 38(4), 490–502. <http://dx.doi.org/10.1177/0361684314529738>
- Green, F. Y. (2015) Re-conceptualising motherhood: reaching back to move forward. *Journal of Family Studies*, 21(3), 196–207. <http://dx.doi.org/10.1080/13229400.2015.1086666>
- Hadzic, R. – Magee, C. A. – Robinson, L. (2013) Parental employment and child behaviors: Do parenting practices underlie these relationships? *International Journal of Behavioral Development*, 37(4), 332–339. <http://dx.doi.org/10.1177/0165025413477274>
- Holmes, E. – Huston, A. C. (2010) Understanding positive father-child interaction: Children's, fathers' and mothers' contributions. *Fathering*, 8(2) 203–225. <http://dx.doi.org/10.3149/ft.1802.203>.

- Hsin, A. – Felfe, C. (2014) When Does Time Matter? Maternal Employment, Children's Time With Parents, and Child Development. *Demography*, 51(5), 1867–1894. <http://dx.doi.org/10.1007/s13524-014-0334-5>
- Johnson, R. – Kalil, A. – Dunifon, R. (2012) Employment Patterns of Less-Skilled Workers: Links to Children's Behavior and Academic Progress. *Demography*, 49(2), 747–772. <http://dx.doi.org/10.1007/s13524-011-0086-4>
- Johnson, S. – Li, J., Kendall, G. – Strazdins, L. – Jacoby, P. (2013) Mothers' and fathers' work hours, child gender, and behavior in middle childhood. *Journal of Marriage and Family*, 75(1), 56–74. <http://dx.doi.org/10.1111/j.1741-3737.2012.01030.x>
- Kalil, A. – Dunifon, R. – Crosby, D. – Houston Su, J. (2014) Work Hours, Schedules, and Insufficient Sleep among Mothers and Their Young Children. *Journal of Marriage and Family*, 76(5), 891–904. <http://dx.doi.org/10.1111/jomf.12142>
- Lam, G. (2015) How does maternal employment affect children's socioemotional functioning? *Education*, 135(4), 457–464.
- Lau, Y. K. (2010) The Impact of Fathers' Work and Family Conflicts on Children's Self-Esteem: The Hong Kong Case. *Social Indicators Research*, 95(3), 363–376. <http://dx.doi.org/10.1007/s11205-009-9535-5>
- Lightbody, T. – Williamson, D. (2017) The Timing and Intensity of Maternal Employment in Early Childhood: Implications for Canadian Children. *Journal of Child & Family Studies*, 26(5), 1409–1421. <http://dx.doi.org/10.1007/s10826-017-0668-x>
- Lopoo, L. M. (2007) While the Cat's Away, Do the Mice Play? Maternal Employment and the After-School Activities of Adolescents. *Social Science Quarterly*, 88(5), 1357–1373. <http://dx.doi.org/10.1111/j.1540-6237.2007.00506.x>
- Lucas-Thompson, R. G. – Goldberg, W. A. – Prause, J. (2010) Maternal Work Early in the Lives of Children and Its Distal Associations with Achievement and Behavior Problems: A Meta-Analysis. *Psychological Bulletin*, 136(6), 915–942. <http://dx.doi.org/10.1037/a0020875>
- McMunn, A. – Kelly, Y. – Cable, N. – Bartley, M. (2012). Maternal employment and child socio-emotional behaviour in the UK: longitudinal evidence from the UK Millennium Cohort Study. *Journal of Epidemiology & Community Health*, 66(7), 1–6. <http://dx.doi.org/10.1136/jech.2010.109553>
- Milkie, M. A. – Nomaguchi, K. M. – Denny, K. E. (2015) Does the Amount of Time Mothers Spend with Children or Adolescents Matter? *Journal of Marriage and Family*, 77: 355–372. <https://doi.org/10.1111/jomf.12170>
- Mullan, K. (2009) Young people's time use and maternal employment in the UK. *The British Journal of Sociology*, 60(4), 741–762. <http://dx.doi.org/10.1111/j.1468-4446.2009.01273.x>
- Oddo, V. – Mueller, N. – Pollack, K. – Surkan, P. – Bleich, S. – Jones-Smith, J. (2017) Maternal employment and childhood overweight in low- and middle-income countries. *Public Health Nutrition*, 20(14), 2523–2536. <http://dx.doi.org/10.1017/S13688980017001720>
- Pollard, E. L. – Lee, P. D. (2003): Child Well-being: A Systematic Review of the Literature. *Social Indicators Research*, 61 (1): 59–78. <https://doi.org/10.1023/A:1021284215801>
- Radcliffe, L. S. – Cassell, C. (2015) Flexible working, work–family conflict, and maternal gatekeeping: The daily experiences of dual-earner couples. *Journal of Occupational and Organizational Psychology*, 88(4), 835–855. <http://dx.doi.org/10.1111/joop.12100>
- Roeters, A. – Van der Lippe, T. – Kluwer, E. S. (2010) Work Characteristics and Parent-Child Relationship Quality: The Mediating Role of Temporal Involvement. *Journal of Marriage and Family*, 72(5), 1317–1328. <http://dx.doi.org/10.1111/j.1741-3737.2010.00767.x>
- Roy, S. – Banerjee, U. (2016) A comparative study on academic career development stress, parent child relationship and self esteem of female school students having working mothers and non-working mothers. *Indian Journal of Positive Psychology*, 7(2), 176–180.
- Sosinsky, L. S. – Kim, S. K. (2013) A profile approach to child care quality, quantity, and type of setting: Parent selection of infant child care arrangements. *Applied Developmental Science*, 17(1), 39–56. <http://dx.doi.org/10.1080/10888691.2013.750196>
- Strazdins, L. – O'Brien, L. V. – Lucas, N. – Rodgers, B. (2013) Combining work and family: Rewards or risks for children's mental health? *Social Science & Medicine*, 87, 99–107. <http://dx.doi.org/10.1016/j.socscimed.2013.03.030>
- Tisdale, S. – Pitt-Catsuphes, M. (2012) Linking social environments with the well-being of adolescents in dual-earner and single working parent families. *Youth & Society*, 44(1), 118–140. <http://dx.doi.org/10.1177/0044118X10396640>
- Tulk, L. – Montreuil, S. – Pierce, T. – Pépin, M. (2016) Does parental work affect the psychological well-being and educational success of adolescents? *Community, Work & Family*, 19(1), 80–102. <http://dx.doi.org/10.1080/13668803.2014.1002830>
- Vieira, J. M. – Matias, M. – Ferreira, T. – Lopez, F. G. – Matos, P. M. (2016) Parents' work-family experiences and children's problem behaviors: The mediating role of the parent-child relationship. *Journal of Family Psychology* 30(4), 419–430. <http://dx.doi.org/10.1037/fam0000189>
- Wall, G. (2013) Putting family first: Shifting discourses of motherhood and childhood in representations of mothers' employment and child care. *Women's Studies International Forum*, 40, 162–171. <http://dx.doi.org/10.1016/j.wsif.2013.07.006>

- Wills, J. B. – Brauer, J. R. (2012) Have children adapted to their mothers working, or was adaptation unnecessary? Cohort effects and the relationship between maternal employment and child well-being. *Social Science Research*, 41(2), 425–443.
<http://dx.doi.org/10.1016/j.ssresearch.2011.10.004>
- Zagel, H. – Kadar-Satat, G. – Jacobs, M. – Glendinning, A. (2013) The Effects of Early Years' Childcare on Child Emotional and Behavioural Difficulties in Lone and Co-Parent Family Situations. *Journal of Social Policy*, 42(2), 235–258.
<http://dx.doi.org/10.1017/S0047279412000967>
- Zahmadogiu, O. – Atalay, H. – Akbas, N. B. (2015) Motherhood as a "Profession": Post-Career Motherhood Experiences of Women from The Upper-Middle Class in Turkey. *Dusunen Adam: Journal of Psychiatry & Neurological Sciences*, 28(3), 255–264.
<http://dx.doi.org/10.5350/DAJPN2015280308>